

KULTÚRA

ROČNÍK XXV. – č. 4

DVOJTÝŽDENNÍK ZÁVISLÝ OD ETIKY

23. FEBRUÁRA 2022

Vydáva FACTUM BONUM, s. r. o. • Šéfredaktor TEODOR KRÍŽKA • Redakcia: Sološnická 41, 841 04 Bratislava • mobil: 0911 286 452 • e-mail: teodor.krizka@gmail.com • Cena 1,90 €

Kresba: Andrej Mišanek

Za a Proti sa stalo súčasťou našej sociálno-komunikačnej vzťahovej výbavy. Akýkoľvek vyslovený názor v okamihu získava svojich zástancov a protivníkov. Na jednej strane je to pozitívne dobre, na strane druhej spôsob prezentovania príslušníkov jednotlivých názorových a postojoyých „kmeňov“ vyvoláva isté rozpaky, znepokojenie či odpor. Negatívne dôsledky informačných výmen, ktoré by mohli byť pri uchovávaní istých štandardných komunikačných postupov pre jednu či druhú bublinu užitočné s prímiesou konštruktívnej esencie majú totálnu prevahu.

Zvlášť v tomto frustrujúcom pandemickom časopriestore, v ktorom sme sa ocitli a stali sme sa jeho nechcenými rukojeťníkmi a zajatcami sa „boje“ vyostrujú a výmeny názorov sa transformujú do vzájomných obviňovaní a osočovaní. Hranicné situácie jednoducho dokážu otestovať akými vzorcami správania

Polarizácia spoločnosti

sa rozhodneme riadiť. Púť sebazáchovy je silný, a tak odhalí našu autentickjšiu podstatu. Eros a thanatos, púť života a púť deštrukcie zvädzajú v každom indivíduu súboje. Zatiaľ prezentované vzorce správania a reakcie stoja na strane toho druhého. Prečo ten druhý tábor nemá pravdu, je dominujúcou komunikačnou črtou a čiastočnou odpoveďou aj pre tých, čo si kladú otázku, čo nám priniesla pandémia. V momentálnom čase ju považujeme za hraničnú situáciu v ktorej sme sa ocitli. Deštruovať je preda len ľahšie ako konštruovať a tvoriť nové.

Len také čriepky, či možno „poučné črepiny“: „Obohatila“ nás v kritizujúcom, ale nie v kritickom myslení, stali sme sa majstrami v identifikovaní „nepriateľov“ a veľmajstrami vo vulgarizácii a oso-

IVAN BINDAS

čovaní tých, ktorí majú iný názor než je ten náš. To je „bohatstvo“, ktoré si z pandémie odnášame a môžeme ho využívať aj v ďalších hraničných situáciách, v ktorých sa ocitneme. Je to síce deštruktívny majetok, ale náš. Pyrrhov zisk. Máme z neho dobrý

pocit, že sme to tým druhým ukázali, na ktorej strane sa nachádza pravda. Ale to je tak všetko. Vyriešili sme si samých seba. Je paradoxom, že si to myslia obidva bojujúce „kmeny“. Pravda je však taká, že sme predžili agóniu, v ktorej prešľapujeme a dusíme sa radosťou, z vlastných právd“ ale podstata nájdenia zhody je na dne Mariánskej hlbiny. Jednoducho sme polarizovaní, pomaly vo všetkých oblastiach nášho bytia, nielen v súčasnej pandemickej situácii.

Polarizácia spoločnosti je samozrejme dôsledkom kombinácie viacerých faktorov. Je to kombinácia

objektívnych podmienok a toho ako je v populácii rozložená fluidná/kreatívna, prispôsobivá/ a kryštalická/stabilná, konzervatívna/inteligencia, píše vo svojej knihe Človek a vedomie profesor Jiří Horáček. (Z listov Cyrila Hoschla). K týmto dvom spolupodieľajúcim sa typom si dovoľujem tie dve predchádzajúce doplniť v aj o tretí typ inteligencie. Má viazanosť na sociálne siete a prispieva už nielen k polarizácii, ale približuje sa až k jej atomizácii.

Je to typ „zrkadlovej inteligencie“.

(Pokračovanie na 2. strane)

(Pokračovanie z 1. strany)

V tomto hyperkonatívnom priestore, v ktorom prevláda vysoká miera nadštandardnéhoinformačného prepájania medzi ľuďmi sa zvyšuje pravdepodobnosť, že akákoľvek správa sa bez overenia, redigovania či hlbavejšieho spracovania „posúva ďalej“.

Stačí vidieť a ani nie čítať, ale skimovať (preletieť zrakom) a preposlať. A fenomén paradoxu uzrie svetlo sveta. Čím väčšia sprostosť, tým väčší záujem, sledovanosť a zdieľanie. A tak vznikajú tábory „bublín“, do ktorých sa jednotlivci zaradia. Stávajú sa fanúšikmi, prívrženými názorových a postojových schém, ktoré sú často len narcistickým exhibičným prezentačným vystúpením Nieko, kto k sebedovomiu potrebuje počet

za konfrontáciu s „naším nepriateľom“. A ten patrí tam, kam ho odhodíme.

K polarizačnej vlne čo sa týka pandemickej záťaže veľmi výrazne prispieva, resp. prispievala aj informačná bulímia a informačný chaos. Toľko a také kvantum protichodných informácií, ktoré musela verejnosť spracovávať jednak čo sa týka samotnej infekčnosti a prijímaných často protichodných opatrení s ktorými sa verejnosť istým spôsobom musela vyrovnávať prispievalo len k neistote a vnútornému zmätku u ľudí. Absentoval oporný stabilný referenčný bod, ktorí mnohí nachádzali práve vo vytváraných „bublínach“. Zaradili sa tam kde cítili aspoň situačnú stabilitu a oporu. O tom, že na polarizácii spoločnosti sa podieľali aj „politické celebrity“

Polarizácia spoločnosti

kliknutí, a aby som bol moderný, tak lajkov. Mnohí sa však s takýmito správami a informáciami identifikujú a vznik frontových línií má zelenú. Frustrácia plodí agresiu.

Popieranie iných názorov, iných vzorcov správania než sú tie naše „vierovyznania“ a prívlastňovanie si vlastných pravd sa stalo sprievodcom, ktorým naplníme svoje predstavy o slobode bez hraníc. Slobodný priestor, ktorý je k dispozícii, sme sa naučili naplňovať osočovaním tých, ktorí nie sú „obyvateľmi“ našej sociálnej bubliny. Hodnota verejného priestoru je daná a kreovaná hodnotami jednotlivcov. Ak sa aspoň na okamih pozastavíme a staneme sa pozorovateľmi tohto priestoru tak na optimizmus a radosť zo sociálneho progresu nebudeme mať mnoho dôvodov. Zlo, ktoré je v nás, transformujeme a vydávame za Dobro.

V sociálnych vzťahoch dochádza ku kontaminácii a navrstvovanie polarizačného fenoménu vedie k paradoxu. Presadzujeme, či skôr pretláčame našu slobodu za cenu potlačania slobody tých druhých. Odklon od spoločného JA, v ktorom by sme mali nachádzať vzájomnú zrodu a kompromis najmä v procese riešenia hraničných alebo neštandardných situácií sme nahradili presadzovaním našej individuálnej Ego orientácie, do ktorej púšťame len tých, ktorá sú nám názorovo a postojovo príbuzní. Tých druhých odhadzujeme do zberných odpadových nádob najmä čo sa týka spôsobov vyjadrovania nesúhlasu s ich názorom. Partnerskú výmenu informácií sme vymenili

by mohli považovať aj oni.

Naplnením života ľudí by mala byť aj schopnosť seba prekročenia. V polarizačných transakciách má v procesoch reagovania „jedni na druhých, druhí na tých prvých“ prioritnejšie zastúpenie emócia. Individuálne scenáre, statusy, či priamy kontakt sú presýtené emočným obsahom, pri ktorých absentujú fakty. A ak sa vyskytnú, tak sú prezentované spôsobom a štýlom, ktorým napádame, devalvujeme, znižujeme hodnotu a sebaúčto toho druhého. Túto stratégiu zvládame vynikajúco. Sme prispievateľmi spolutvorcami, či nasledovníkmi fenoménu bludného polarizačného cyklu, ktorého výsledkom je len narastajúce napätie, ale riešenie sa stráca v opare emočného zahmlenia. Čo sa tak na chvíľu zastaví a spomenúť si na skutočnosť, že máme aj hlavu. Tá je sídlom racia, rozumu. Ten predstavuje ľudskú schopnosť myslieť, rozmyšľať, uvažovať, usudzovať a až potom reagovať. Vzťah medzi emóciou a rozumom je na tenkom ľade. Častejšie je to tak, že v hraničných situáciách sa utopí rozum a emócia robí piruety aj naďalej. Veď aj na názore, postoji, či informácii oponenta či „obyvateľa inej bubliny“ môžeme nájsť „omrvinku“ pravdy, ktorou sa dá doplniť tá naša. Nárokovať si na neomylnosť tej mojej pravdy je cestou ani nie k polarizácii, ale k atomizácii sociálneho priestoru.

S demokraciou a slobodou v nej to už nemá nič spoločné.

S možnosťou znovuoctvorenia autokratických dverí však áno.

IVAN BINDAS
st. psychológ

Nátlakové akcie „dúhových“ organizácií

V rámci takzvanej kultúrnej vojny medzi liberalizmom a konzervativizmom sa stále silnejším hráčom stávajú rôzne nátlakové organizácie pasujúce sa do úlohy zástupcov určitých menším. Takýmto typom organizácií sú aj LGBTI organizácie, ktoré sa snažia pretláčať záujmy homosexuálnej komunity. Nátlakové praktiky týchto organizácií v nedávnom období celkom trefne popisala britská televízna stanica BBC. Ako príklad použila organizáciu Stonewall, čo je najväčšia LGBTI organizácia vo Veľkej Británii, majúca pobočky aj v iných štátoch sveta. Táto organizácia vznikla v 80-tych rokoch a pri svojom založení si vytýčila niekoľko cieľov, napríklad „manželstvá“ pre homosexuálov. Človek by čakal, že aktivity tejto organizácie postupne ustanú, keďže ciele, ktoré si táto organizácia v čase svojho vzniku vytýčila, sa jej už poradilo dosiahnuť. Opak je však pravdou a táto organizácia stále zintenzívňuje svoju činnosť a stanovuje si nové ciele, aktuálne najmä v oblasti pretláčania záujmov transrodových ľudí.

Reportéri BBCsa napriek

vyhrážkam a osočovaniu rozhodli opísať nátlakový biznis-model tejto LGBTI organizácie. Napríklad poukázali na skutočnosť, že organizácia Stonewall organizuje „Šampionát diverzity“ a vytvára zoznam firiem a štátnych inštitúcií, ktoré sú „priateľské“ k LGBTI komunite. Firmy umiestnené v tomto zozname musia podľa inštrukcií Stonewallu vytvárať priateľské prostredie pre LGBTI komunitu a toto svoje nastavenie aj dostatočne verejne komunikovať. Za umiestnenie v tomto rebríčku však treba do facto platiť priamo organizácii Stonewall. Tá totiž vytvára rôzne platené semináre a školenia, ktoré majú firmám a inštitúciám dopomôcť dostať sa do nimi zostavovaného rebríčka. Navyše Stonewall vytvára dojem, že firmy, ktoré sa nenachádzajú v ich rebríčku, sú málo inkluzívne, dokonca až skryto homofóbne. V liberálnej Británii je ťažko vôbec pomyslieť, že by nejaká veľká firma nezaplátila členstvo v tomto rebríčku podporovateľov diverzity. A tak biznis model organizácie Stonewall prekvitá a na svojich platených školeniach inštruuje firmy ako vytvárať tlak

na verejné inštitúcie a politikov. Aj pod vplyvom organizácie Stonewall a ich lobistov už napríklad v londýnskom metre pri hlásení stanic nepočuť oslovenie „dámy a páni“. Toto oslovenie síce bolo zdvorilé a roky používané, no podľa Stonewallu nebolo rodovo neutrálné.

Takýto nátlak a doslova výpalnicke praktiky LGBTI organizácie Stonewall ukazujú, ako si určitá nátlaková skupina dokáže rozbehnúť finančne úspešný biznis model. A to sa nedeje len vo Veľkej Británii. LGBTI organizácie po celom svete predkladajú svoje požiadavky ako na bežiacom páse a ak sú tieto požiadavky odmietnuté, tak danú firmu či štátnu inštitúciu ihneď umiestnia na akomsi „čiernom zozname“, kam z ich pohľadu patria inštitúcie málo inkluzívne, ba priam až netolerantné. Práve takéto nátlakové a vydieračské aktivity LGBTI organizácii treba jednoznačne odmietnuť, ukončiť tento ich biznis model. Spoločnosť má skutočne iné problémy, než presadzovanie LGBTI agendy.

MARTIN BELUSKÝ
podpredseda LSNS
a poslanec NR SR

Prosba k priaznivcom Kultúry

Najľahšia forma podpory nášho časopisu je predplatné, z ktorého príjem je pre nás len o málo väčší ako zo stánkového predaja.

Predplatiť Kultúru si môžete jednoducho na e-maile: Ganisinova.Renata@slposta.sk

Nepoľavujte v ušľachtilom úsilí, prispejte na číslo účtu Kultúry v Slovenskej sporiteľni

IBAN

SK6909000000000000170427664

Viaceri priatelia zo Slovenska ma upozornili na článok anonymného autora o deportáciách Židov z Košíc, ktorý bol uverejnený v Slovenských národných novinách („Šípové kríže a utrpenie košických Židov“; SNN, 1. feb. 2022). Jeden odosielateľ komentoval tento príspevok otázkou: „Prečo nepíšu redaktori SNN o zavlečených Slovákoch do gulagov?“ Naozaj veľmi aktuálna otázka. Prečo Historický ústav SAV, Ústav pamäti národa, Vojenský historický ústav, Slovenský rozhlas a televízia a im podobné vedecké inštitúcie a médiá nevenujú pozornosť tragédii, ktorá postihla slovenský národ v rokoch 1944-1945 a končila utrením a smrťou tisícov nevinných ľudí v sovietskych gulagoch?

Ako o iných násilnostiach, ktorých sa sovietske vojsko a bezpečnostné orgány na Slovensku dopúšťali, aj o týchto zločinoch už od roku 1945 dobre vedeli nielen „oslobodení“ občania na východnom Slovensku, ale aj každý politik, historik a publicista, ale nikto sa neopovážal o nich verejne hovoriť alebo písať. A tento žalostný stav pretrváva vo veľkej miere doteraz. Nuž, aspoň v krátkosti trošku svetla na túto obchádzanú tému našej nedávnej histórie.

Nikoho netreba presviedčať, že tieto deportácie boli v plnom rozpore so základnými princípmi ľudských práv a porušením medzinárodného práva. A čo je na veci ešte strašnejšie, je bolestná skutočnosť, že to nerobil víťazný štát v porazenej krajine, ale spriatelnený spojenec svojmu spojencovi.

Deportácie do Sovietskeho zväzu sa začali v prvých dňoch decembra 1944, hneď vzápätí tzv. užhorodsko-ondavskej ofenzívy, keď sovietske a rumunské vojská prekročili riekou Ondavu a postupne obsadili východnú časť Slovenska s mestami Stropkov, Humenné, Strážske, Michalovce, Sobrance, Trebišov, Sečovce, Kráľovský Chlmec, Veľké Kapušany – teda asi 60 kilometrov široký pás územia, rovnobežne s terajšou štátnou hranicou.

Len čo sa občania východoslovenských miest a dedín spamätali z traumy prechodu frontu, museli čeliť tvrdým požiadavkám nového poriadku, ktorý uvádzala do praxe víťaziaca armáda.

Predstavu o situácii možno zrekonštruovať z početných listov a žiadostí v Slovenskom národnom archíve, v ktorých sa obyvateľstvo obracalo na vládnych predstaviteľov s prosbou o nápravu tých najkrutejších postihov. Tak, napríklad, list manželiek a matiek z obce Věč, okres Kr. Chlmec, ktoré v liste z 15. apríla 1945 prosia vedenie Slovenskej národnej rady (SNR) v Košiciach, „aby ich sťažnosť vypočul“ ráčili“:

„V minulom roku 3. decembra 1944 v našej dedine dali vybuchovať, že každý muž, od 18 do 50 rokov sa má hlásiť na vojenskom ruskom veliteľstve na robotu. Naši mužovia sa hlásili a tam im povedali, že popoludní o 2. hod. so šesťdennou potravou sa majú zasa hlásiť a ídú niekde na robotu. Vedel každý, že železnice, mosty, cesty sú celkom zničené, preto každý šiel s radosťou na robotu. Čakali sme na nich 3-7 týždňov a z nich nikto neprišiel domov. Až po 8 týždňoch prišiel

jeden z nich domov a až vtedy sme sa dozvedeli, kde sú a čo s nimi robili. Oni sú v Sambore. Dnes tu stojíme bez pomoci, bez živiteľov rodiny. Naše pozemky nie sú obrábané. Medzi nami sú i také rodiny, ktoré vôbec nemajú nič. Keď tak ostanú naďalej v tej najväčšej núdzi budú žiť. Úctivo prosíme slávnú SNR, aby urobila také kroky, aby našich mužov čím skôr pustili domov...“

K žiadosti je pripojená listina 51

FRANTIŠEK VNUK

Deportácie do Sovietskeho zväzu v roku 1944 – 1945

mien odvlečených obyvateľov obce.

Podobne sa obracajú 11. apríla 1945 na SNR matky a manželky obce Streda nad Bodrogom, odkiaľ boli dňa 6. dec. 1944 odvlečení „na trojdňovú prácu 64 mužovia, živitelia rodín, z ktorých sa zatiaľ domov nevrátil ani jeden.“

Takým istým spôsobom boli dňa 3. dec. 1944 odvedení „na opravu ciest a mostov“ všetci chlapi z obce Malý Ujľak a obce Pavlovo (okres Kr. Chlmec) a obce Šomody (okres Moldava).

Deportácie pokračovali aj v roku 1945 a postupne sa rozšírili na ďalšie oblasti Slovenska, z ktorých sovietske vojsko vytlačilo Nemcov – Spiš, Liptov...

Vládny komisár obce Hrhov podporuje a predkladá žiadosť o návrat 27 odvlečených obyvateľov jeho obce, ktorí „boli v mesiaci februári 1945 vzatí ruským vojskom na prácu s tým, že najneskoršie do dvoch týždňov sa vrátia domov. Len neskôr sme sa dozvedeli, že menovaní boli vzatí do väznice krajského súdu v Košiciach NKVD a boli odvezení na neznáme miesto. Sú to usilovní poriadni ľudia, ktorí boli vždy od danými občanmi Česko-Slovenskej republiky.“

Podobné masové zatváranie a deportácie na neznáme miesta oddielmi NKVD prebiehalo v Spišskej Novej Vsi 1. – 5. februára 1945. Ďalšie okresy, z ktorých prichádzali Slovenskej národnej rade a Poverenictvu vnútra správy o zaisteníach a deportáciách boli z okresov Prešov, Trebišov, Levoča; z obcí Smolník, Vondrišiel, Mníšek a iné.

Manželka zverolekára Dr. Jána Babika („posledne bytom v Levoči, Nová ul. č. 53“) v žiadosti o „zistenie pobytu môjho manžela“ sa obracia na pražské ministerstvo vnútra prosbebnými slovami:

„Môj manžel bol dňa 28. januára 1945 orgánmi NKVD v Levoči zaistený, niekoľko dní vyšetrovaný a dňa

11. feb. 1945 z Levoče, spolu s 88 Slovákami, na neznáme miesto deportovaný. Z týchto ľudí dosiaľ nikto nedal o sebe ani tú najmenšiu správu... Vojna sa už polroka skončila a ja s mojimi malými deťmi sme bez živiteľa a ochrancu, ba ani nevieme, kde sa nachádza a či žije. Moje nescíselné cesty a hľadania boli bez výsledku a v tomto mojom zúfalom položení je toto moje posledné podnikanie, že sa s dôverou obraciam

NB, ktorý išiel s nimi do Sv. Petra zaistiť nejakých občanov, ktorých NKVD malo na zozname. Zaistenie vykonalo NKVD a zároveň zaistencom naložilo na auto a odviezlo preč. Kde, na aké miesto a za akým účelom, o tom tunajšia stanica VB nemá vedomosti, nakoľko NKVD ani stanici VB, ani členovi, ktorý bol s nimi, neprezradilo, za akým účelom týchto občanov zaistujú a kam ich autom odvádzajú. Člen NB len ukazo-

val, kde dotčení občania v obci Sv. Peter bývajú, takže všetku prácu prevádzalo NKVD.“

Tieto – priam masové – deportácie vykonávali hlavne zabezpečovacie zložky IV. Ukrajinského frontu maršala Petrova. V niektorých okresoch oddieli NKVD zaistovali všetkých vojakov a dôstojníkov, ktorí bojovali na východnom fronte, inde ich korisťou boli „príslušníci fašistických organizácií“, inde odvliekli všetkých práceschopných chlapcov od 18 do 50 rokov bez ohľadu na to, či boli vojaci, roľníci, robotníci, Slováci, Maďari, komunisti, nestraníci. Takto to vyplýva z údajov priložených k žiadosti o návrat, kde sa uvádza, že spomedzi 64 mužov odvlečených z obce Streda nad Bodrogom, 21 bolo organizovaných v komunistickej strane, 6 v sociálnej demokracii, 3 v agrárnej strane a ostatní boli nestraníci. O 14 sa uvádza, že síce slúžili v maďarskej armáde, ale všetci boli dezertérmi a skrývali sa doma až do prechodu frontu.

Rozsah deportácií sa dá názorne ilustrovať početnými intervenciami za návrat odvlečených. Spočiatku intervenovali iba rodinní príslušníci, ale od jesene 1945 sa tomuto problému venujú aj politické a náboženské osobnosti.

Strašným svedectvom bezradnosti a nemožnosti ľudovodemokratického režimu bola skutočnosť, že deportácie pokračovali aj po prechode frontu, ba aj dlho po skončení vojny. Predseda Najvyššieho súdu Slovenskej republiky Dr. Martin Mičura bol odvlečený z bratislavskej nemocnice tri mesiace po vojne. Na niektorých miestach boli zatýkania a deportácie ešte aj v septembri – novembri 1945, ako to vyplýva z hlásenia stanice Národnej bezpečnosti (NB) v Starej Ďale, kde sa hovorí:

„V mesiaci septembri a novembri 1945 dostavili sa traja dôstojníci Červenej armády (ČA) od služby NKVD na tunajšiu stanicu NB. Vyžiadali si od stanice jedného člena

val, kde dotčení občania v obci Sv. Peter bývajú, takže všetku prácu prevádzalo NKVD.“

V niektorých prípadoch im slovenské úrady išli po ruke. V spisoch Poverenictva vnútra jestvuje záznam, že „ruské veliteľstvo predložilo prípis povereníkovi vnútra Dr. Husákoví o vydanie Jána Eszterházyho a Csákyho“, Súdruh povereník poslušne „vydal príkaz na vydanie Eszterházyho a Csákyho členom ruskej vojenskej hliadky.“ (Slovenský národný archív, Fond: PV-Sekr., karton 82).

Deportácie postihli aj Slovákov mimo hraníc Slovenska. Slovenský vyslanec na Maďarsku Ján Spišiak bol deportovaný z Budapešti. Slovenského kňaza-jezuitu Vendelína Javoru odvliekli z mesta Černovice, Bukovina (Rumunsko). V auguste 1945 predseda odbočky Slovenského antifašistického frontu v Rumunsku v liste Slovenskej národnej rade sa ponosuje: „Po vojne prišlo nariadenie Nemcov a fašistov zatvárať, pozdejšie posielal na práce do Sovietskeho zväzu... Tak sa stalo, že napr. v Rešici (temeško-banátska oblasť) boli pochytaní namiesto Nemcov ľudia naši, v mnohých prípadoch nevinní, a poslaní do Sovietskeho zväzu.“

Osobitnú pozornosť by si zaslúžil osud 2.500 slovenských vojakov, ktorých koncom januára 1945 odviezli Nemci na opevňovacie práce do Maďarska a ktorí po vojne skončili ako sovietski zajatci niekde na Kaukaze. Manželka jedného z nich – Margita Budayová z Trenčína – takto opisuje ich tragédiu (v liste prezidentovi Benešovi z 22. aug. 1945):

„Menovaní boli dňa 31. jan. 1945 násilne odtransportovaní do Maďarska na zákopy. Po príchode Červenej armády boli ňou prevzatí a poverení strážením nemeckých a maďarských zajateckých táborov v Szegedíne. Začiatkom júla boli však tábory premiestnené do Ruska a s nimi boli odvedení aj naši vojaci, údajne

na Kaukaz. Títo naši najdrahší, opustení a odlúčení od rodnej zeme, v cudzom a neznámom svete volajú o pomoc... Je ich tam viac ako 2 500 a títo všetci nevinné trpia. Blíži sa zima a oni následkom nedostatku odevu a obuvi sú vystavení rôznym nemociam a nepohodám.

My všetci ich príbuzní obraciame sa na Vás, pán prezident, o pomoc; apelujeme na Vaše spolucítenie s nami. Dúfame, že sa ich ujmete

a postaráte sa o to, aby mohli byť čo najskôr dopravení domov...“

V záležitosti týchto odvlečených slovenských vojakov intervenoval aj povereník školstva a kultúry Laco Novomeský. Dňa 19. septembra 1945 žiadal svojho priateľa štátneho tajomníka na Ministerstve zahraničia Vladimíra Clementisa, aby zakročil v Prahe u veľvyslancu ZSSR Zorina. Píše mu:

„Milý Vlado! Opätovne dostávam listy vo veci tých slovenských chlapcov, ktorých Nemci odvliekli na jar roku 1945 do Maďarska k Blatenskému jazeru a tam padli do zajatia ČA... Ide o 2 500 dôstojníkov alebo vojakov, medzi ktorými sú i ranení, nemocní atď. Prosím Ťa opätovne, aby si informoval p. veľvyslancu Zorina o tejto veci. Nejde o armádu bojujúcu dobrovoľne proti ČA alebo č.-s. armáde, ide o násilne pozbieraných jednotlivcov a jednotky, ktoré boli používané na prácach a boli skôr oni v nemeckom zajatí, keďže ich nemecká armáda nechcela upotrebiť ani na samom Slovensku. Veľmi mnoho znepokojení rozptýlime, keď sa táto vec čo najskôr vybaví.“

Clementis sa obrátil na Zorina (osobne i úradne). Dostalo sa mu zdvorilostného uistenia, že zaistenci sa navrátia, len čo sa dajú do prevádzky železničné spoje. Ostalo však len pri sľube.

V spisoch povereníka školstva sa nachádza aj ďalší list, ktorý dokresľuje sklúčujúcu situáciu týchto odvlečených úbožiacov. Autorom listu je Jozef Lipnický z Mlyňan (dnes Tesárske Mlyňany pri Zlatých Moravciach) otec 20-ročného syna, ktorého tiež vzali Nemci na opevňovacie práce do Maďarska a ktorí potom skončili ako väzni Sovietskeho zväzu. Aj on bol medzi tými nešťastníkmi, ktorí boli 1. júla 1945 odvezení do Ruska.

„Po dlhších utrpeniach,“ píše ustarostený otec, „dostali sa až do Nového Donbasu pri Stalinove, tábor č.

21, kde sú zamestnaní pracovníci v uhoľných baniach. Dňa 10. októbra 1945 prišiel odtiaľ do Česko-Slovenska transport chorých. Jeden z nich prišiel aj do susednej obce, s ktorým som mal možnosť zhovárať sa. Keď som došiel k nemu, ležal na posteli a s veľkou námahou mi povedal nasledovné:

„Keď nás vzali zo Szegedína, bolo nás 1 850 (?) československých príslušníkov. Dali nás do nákladných vozňov po 45 mužoch a zaplombovali nás. Vzhľadom na veľké horúčosti už tam mnohí ochoreli. V rumunskom prístave Konstancia nás nalodili a previezli do Novorossijska a odtiaľ vlakom do Nového Donbasu. Keď sme prišli na miesto, boli sme vyčerpaní dlhým cestovaním a zlou stravou. Hneď na druhý deň sme museli ísť do práce v 1 000 – 1 500 metrovej hĺbke v bani. Pracovali sme v osmohodinových smenách. Bývali sme v tábore, ktorý bol ohradený ostnatým drôtom. Odtiaľ nás vodili do práce a z práce späť pod bodákmi ruskej stráže. Strava bola veľmi slabá. Šaty sme mali len tie, čo sme mali z domu, nedostali sme nijaký teplý odev, takže väčšinou sme boli vyčerpaní a vyzíabli. Každý deň sa stalo v bani smrteľné nešťastie a viacerých vynášali na povrch v bezvedomí. Cestou domov z Ruska veľa z nás umrelo.“

Toľkoto mi povedal a krátky čas po svojom príchode domov aj on umrel. Bol úplne vyčerpaný a žalúdok mu už nijakú potravu neprijal.

Pán povereník, prežil som aj ja tam celú periódu ruskej revolúcie. Bol som tam vyše štyroch rokov, ba dokonca som sa aj aktívne zúčastnil na ich revolúcii. Môj syn nikdy nič zlého nepočul odo mňa na ruský národ. Rusko som si dokonca považoval za svoju druhú vlasť, preto môj syn s dôverou prešiel k ruským bratom, hľadájac u nich spásu. Prosím Vás láskave, nakofko je vo Vašej možnosti, vyslobodiť ho z tohto nešťastia, keďže je úplne nevinný, lebo ani vojacom nebol.“

Na pôde predsedníctva SNR sa otázka odvečených občanov objavuje po prvýkrát 18. júna 1945, keď „Dr. Beharka žiadal nápravu v otázke zaisťovania našich drobných ľudí zo strany sovietskych vojenských miest – najmä v Liptove – ktorí kedysi bojovali v slovenskej armáde na ruskom fronte“.

Odpovedal mu štátny tajomník Ministerstva zahraničia Dr. V. Clementis. Uisťoval ho, že dňa 21. júna odchádza do Moskvy vládna delegácia, ktorá mieni prerokovať aj túto otázku. Žiadajú, aby Predsedníctvo SNR dodalo príslušný materiál „týkajúci sa zaisťovaných slovenských ľudí IV. Ukrajinským frontom“.

Vládna delegácia do Moskvy odišla, aj sa vrátila, ale nijaké viditeľné výsledky sa neobjavili. Všetko naznačuje, že v Moskve tieto intervencie padali na hluché uši.

Medzitým slovenskí vládni činitelia boli vystavení volaniu vplyvných osobností i jednoduchých občanov, aby sa v tejto veci vynaložili viac úsilia o nápravu krivdy. Košický biskup Jozef Čársky, ktorého diecéza bola najviac postihnutá deportáciami, sa v liste predsedovi SNR J. Lettrichovi (20. februára 1946) pri-

hovára, aby „bezmajetným manželkám a rodinám odvečených mužov sa udelila podpora, aby nehladovali“, a pokračuje: „Tiež veľmi prosím podniknúť niečo o urýchlený návrat odvečených, ktorých je len z Prešova vyše 100.“

Podobne Ján Bendík, poslanec Demokratickej strany z Popradu, píše generálnemu tajomníkovi Demokratickej strany Fedorovi Hodžovi dňa 18. marca 1946: „Veľmi páľčivou otázkou v našom okrese a vôbec na celom Spiši je to, že dosiaľ sa vôbec nevrátili ľudia, ktorých počas oslobodenia zobrali ruské vojská. Ide cca o 500 Slovákov z Popradu a širšieho okolia, ktorí bezdôvodne boli zobratí, a ich rodiny, ženy a deti nachádzajú sa v zúboženom stave, bez akéhokoľvek zaopatrenia.“

Intervenovali aj ďalší politici a verejní činitelia, ale bezvýsledne.

Treba priznať, že mnohí slovenskí vedúci politici sa vytrvalo usilovali, aby sa dosiahlo nápravy. V úradných archívoch sa nachádza viacero prosebných žiadostí, v ktorých vtedajší slovenskí politici pod tlakom verejnosti sa obracajú na sovietskych diplomatických reprezentantov, ale odpovede na tieto prosby a žiadosti chýbajú. Tak napríklad, list predsedu SNR Dr. J. Lettricha, ktorý sa 15. decembra 1945 v tejto záležitosti obracal „so snažnou prosbou“ na sovietskeho generálneho konzula v Bratislave N. I. Demjanova. Píše mu:

„Ustavične dostávam najmä z východných a severných krajov Slovenska naliehavé prosby a žiadosti slovenských ľudí o zakročenie v záujme ľudí zaisťovaných orgánmi Červenej armády po bojových akciách a odtransportovaných za hranice Č-SR... Obraciam sa so snažnou prosbou o príhovor u Vašej vysokej vlády v tom zmysle, aby láskave a urýchlene nariadila preskúmať prípady československých štátnych občanov zaisťovaných na území Slovenska, resp. vojnových zajatcov, aby tí z nich, ktorých neobťažuje bezprostredné a priame poškodenie sovietskych vojnových záujmov, boli hneď odovzdaní č.-s. štátnym orgánom. Budem Vám i vysokej vláde ZSSR neskonanou vďačnosťou zaviazaný za blahovoľné posúdenie tohto prípadu.“

Ako mnohé iné akcie tohto druhu, aj táto „snažná prosba“ ostala iba výkrikom bez ozveny.

Prvým zmienkyhodným výsledkom týchto prosebných zákrokov bol prípis pražského Ministerstva zahraničia Predsedníctvu SNR zo 6. februára 1946, v ktorom sa hovorí:

„Slovenská národná rada postoupila svého času ministerstvu zahraničních věcí za účelem intervence u sovietských úřadů seznam občanů, zatčených a odoslaných Rudou armádou do SSSR. Seznamy byly požity podle jednotlivých okresů a obsahovaly jména všech občanů na Slovensku zatčených (přes 3000 jmen), počítaje v to i občany německé a maďarské národnosti...“

Na četné intervence čs. velvyslanectví v Moskvě odpověděl nyní i sovětský Komisarát zahraničních věcí, že počet osob v seznamu uvedených je značně přehnaný. Komisa-riát uvádí, že z inter-

novaných čs. občanů 482 bylo již odesláno domů, právě odesláno je delších 237 a zbývajících 513 osob je obviněno z aktivní pronacistické činnosti a má být postaveno před soud. Sovětské úřady uznávají tak pouze 1 232 čs. občanů, kteří by vůbec byli Rudou armádou zatčeni... Za tím účelem čs. ministerstvo zahraničních věcí prosí o urýchlené pořízení nových seznamů občanů zatčených a odoslaných za hranice Rudou armádou s údáním data a místa narození, místa a doby zatčení. Osoby německé a maďarské národnosti bylo by třeba uvést ve zvláštním seznamu...“

Pre slovenské vládne orgány toto bola veľmi neuspokojivá odpoveď, ktorá síce pripúšťala sovietsku vinu, ale súčasne ju zmalicherňovala.

Po prvé: počet odvečených osôb bolo oveľa vyšší než 1 232! Po druhé: počet osôb, ktoré sa vrátili, alebo mali vrátiť bol podstatne nižší a vracali sa iba zaistenci tzv. IV. kategórie, t. j. takí, čo pre chorobu neboli už vôbec súci na prácu. Práceschopných, prechodne alebo vyliečiteľne chorých (ktorí patrili do I., II. a III. kategórie) Sovieti „si ponechávali ďalej na práce“.

Predsedníctvo SNR – aby dokázalo Sovietom, že počet deportovaných bol oveľa vyšší než 1 232 za spolupráce okresných národných výborov vyhotovilo nový zoznam slovenských občanov odvečených do ZSSR. Tento zoznam (obsahujúci okolo 4 000 zistených mien) poslal Dr. Lettrich podpredsedovi vlády J. Ursínymu 26. júna 1946. Ursíny odovzdal zoznam ministerstvu zahraničných vecí. Nasledovalo ďalšie trápne obdobie čakania na odpoveď.

Medzitým sa rodičia, manželky a súcitní ľudia neprestávali obracať sa na našich politikov v Bratislave. Tí potom postupovali tieto výkriky o spravodlivosť svojim slovenským kolegom v Prahe, slovenskí politici v Prahe predkladali tieto intervencie na orgány ústrednej vlády. A tu človek má dojem, že pražským byrokratom bolo utrpenie slovenských ľudí suchou úradnou záležitosťou, ktorú poslali na vybavenie česko-slovenskému veľvyslanectvu v Moskve. Odpovede, ktoré prichádzali do Bratislavy tou istou cestou, boli vágne a neisté. Dávali do vyhliadky sľubné výsledky, o ktorých však aj odosielatelia vedeli, že sú viac iluzórne než skutočné.

Takou ilúziou bol aj list Ministerstva zahraničných vecí podpredsedovi vlády J. Ursínymu (z 30. augusta 1947), kde sa uvádza: „Dostáváš nám na naše posledný zákroky slavnostního ujištění, že odtransportování našich občanů z Ruska stane se v nejbližší době. Do Moskvy byly dány dispozice, aby provedení bylo co nejdříve usnadněno a urychleno pokud se týče opatření z naší strany. Lze se proto naděje, že tato akce bude příznivě skončována v dohlední době.“

Bohužiaľ, po „víťaznom februári 1948“ vyhasla aj tá malá nádej, ktorá tam dovtedy ešte bola. „Dohlední doba“ zapadla za horizont. Odvečení slovenskí občania museli ďalej lopotiť, strádať a umierať v baniach Donbasu, na

stepiach Kazachstanu, v pracovných táborech súostrovia GULAG, roztratených po celej šírke a dialke „mohutného Sovietskeho zväzu“. Iba po Stalinovej smrti – presnejšie po XX. zjazde Komunistickej strany Sovietskeho zväzu vo februári 1956 – sa mohli pomaly vrátiť domov tí, čo prežili krutý a neľudský teror sovietskych koncentrákov. Medzi týmito navrátilcami boli aj také známe postavy slovenského verejného života ako spisovateľ a prekladateľ Mikuláš Gáček, literárny kritik a minister kultúry v Mečiarovej vláde Dušan Slobodník, jezuita a trpiteľ za vieru Vendelín Javorka...“

Deportácie do Sovietskeho zväzu sú jednou z tých hriechne zanedbávaných tém, ktorým by súčasní slovenskí historici mali venovať väčšiu pozornosť. Kým česká historiografia aspoň čiastočne spláca svoj dlh v tomto smere (napr. Milada Polišenská dielom „Čechoslováci v Gulagu a česko-slovenská diplomacie 1945-1953“), naši historickí pracovníci v Ústave pamäti národa sa viac venujú okrajovým, než stredobodovým aspektom slovenských dejín.

A na záver pokus o odpoveď na otázku, koľko tých odvečených nešťastníkov v skutočnosti bolo. Tu sa údaje rôznia od minima, ktoré pri-znali sovietske vládne miesta a – t.j. 1.232 – až po maximálny údaj Dr. Jozefa Mikulu, ktorý pred výborom Kongresu USA svedčil, že „od októbra 1944 do júna 1945 deportovali do ZSSR 40.000 až 60 000 slovenských občanov.“

Americký publicista Berd Atkin v časopise America (z 18. okt. 1947) uvádza, že bolo odvečených „40 000 slovenských občanov všetkých životných povolani: sedliaci, učiteľia, lekári, úradníci, kňazi, politici“.

Slovenský politik, poslanec pražského parlamentu Dr. Ľudovít Linczényi v roku 1947 tvrdil, že deportácie postihli asi 30 000 osôb.

Povereník Rudolf Fraštacký a podpredsa vláda Ján Ursíny v rozhovore s britskými diplomatmi v roku 1947, sa ponosovali, že Sovieti deportovali z východného Slovenska 20 000 Slovákov.

Pracovník britského veľvyslanectva v Prahe C. C. Parrott vo svojej správe o služobnej ceste po Slovensku informuje britské Foreign Office: „Počas mojej služobnej návštevy Slovenska často som sa stretával s pripomienkami, v ktorých sa mi sťažovali, že v roku 1945 bolo pochytených a potom do uhoľných baní v Donbase odvečených asi 20 000 Slovákov.“

Americko-slovenský právnik a diplomat Dr. Ján Papánek vo svojom prehlásení pred Bezpečnostnou radou v New Yorku 21. mája 1948 obvinil Sovietsky zväz z deportácie 12 000 „československých“ občanov.

Zoznam mien, ktorý poslal predseda Slovenskej národnej rady podpredsedovi vlády J. Ursínymu (26. júna 1946) obsahuje 4 000 konkrétne zistených a násilne deportovaných osôb.

Ale keby ich bolo v skutočnosti len sto, aj vtedy by bolo strašnou obžalobou slovenských skúmateľov dejín 20. storočia, keby sa malo na nich zabudnúť!

FRANTIŠEK VNUK

(Pokračovanie z predchádzajúceho čísla)

V OBDOBÍ AUTONÓMIE SLOVENSKA A SAMOSTATNEJ SLOVENSKEJ REPUBLIKY

Vyhlasenie autonómie Slovenskej krajiny 6. októbra 1938 vnímali vo Vatikáne neskryto pozitívne. Od samotného zrodu republiky ju považovali za vhodný prostriedok nielen na uspokojenie národných túžob Slovákov a politickú konsolidáciu štátu, ale aj znáboženskej perspektívy za bariéru, ktorá zabráni prenikaniu laicistických myšlienok a tendencií z pokročilo odkresťančenej západnej časti Československej republiky na Slovensko. V správe do Ríma z 9. októbra 1938 apoštolský nuncius v Prahe Saverio Ritter osobitne podčiarkol, že v novej situácii bude môcť Slovensko „znovu obnoviť, rozvíjať a zlepšovať svoje základné, hlboko katolícke tradície, čo doposiaľ nielen nemohlo robiť, ale v čom bolo, žiaľ!, za posledných dvadsať rokov závislosťou od Prahy silne hatené.“ Uprostred rozháranej Európy, ktorá čoraz väčšmi zabúdala na Boha, si Pius XI. mimoriadne ocenil gesto predsedu slovenskej vlády Jozefa Tisu, ktorý na druhý deň po prijatí úradu navštívil nunciaturu, aby v mene svojej vlády oficiálne vyjadril úctu a vernosť Slovákov k Svätej stolici a katolíckej viere a vyžiad si pre seba, pre vládu i pre celý národ osobitné apoštolské požehnanie, ktoré pápež rád udelil.

Slovensko dosiahlo vytúžený cieľ politickej autonómie v čase, keď v strednej Európe vrcholila medzinárodná kríza, vyplývajúca z rozkladu parížskeho mierového usporiadania, z hegemonného postavenia Nemeckej ríše v Európe a z rezignácie západných mocností na situáciu v srdci Európy, ale aj z dlhodobého neriešených vnútorných problémov česko-slovenského štátu, najmä z ignorovania národnej otázky. Z duchovnej perspektívy katolíckeho biskupa Vojtaššáka sa však česko-slovenský štát i parížske politické usporiadanie vôbec rozložilo predovšetkým preto, lebo jeho tvorcovia sa ho pokúšali budovať bez Boha a proti Bohu, a tak mu vzali duchovné a mravné predpoklady trvanosti.

Slovenskí politici, ktorí preberali vládu nad Slovenskom, museli v tejto situácii vyvinúť obrovské úsilie, aby Slovensko zabezpečili proti vonkajším ohrozeniam, tým viac, že zahraničnopoliticky sa prakticky nemali o koho oprieť. Južný aj severný sused mal voči Slovensku územné nároky, ktoré mierili až k úplnému pohlteniu Slovenska, Praha bola zaujatá vlastnými problémami a autonómii Slovenska vnímala ako dočasné riešenie, ktoré treba čo najrýchlejšie revidovať, a západným veľmociam bolo Slovensko v najlepšom prípade ľahostajné. Pre slovenských politikov, ale aj pre skúsenosť slovenských dejín, v ktorých Slováci videli často svoju jedinú oporu v Ríme ako centre Katolíckej cirkvi, bolo príznačné, že v tejto zložitej situácii temer inštinktívne hľadali jednu z opôr práve vo Svätej stolici. Predseda autonómnej vlády Jozef Tiso využil skutočnosť, že krátko po vyhlásení autonómie Slovenska cestoval biskup Vojtaššák na svoju štvrtú (a, čo vtedy netušil, aj poslednú) biskupskú návštevu ad limina do Ríma a poveril ho, aby Svätej stolici vysvetlil situáciu na Slovensku, poukázal na nebezpečenstvo hroziace z rozkúskovania slovenských diecéz, ku ktorému by došlo v prípade maďarskej anexie slovenských území, pokúsil sa získať podporu vatikánskej diplomacie v prospech uchovania integrity Slovenska a Svätú stolicu ubezpečil o oddanosti slovenského národa i jeho vlády najvyššej cirkevnej autorite a kresťanským hodnotám, na ktorých chce budovať slovenskú politickú budúcnosť.

V Ríme, kam pricestoval 22. októbra 1938, sa biskup Vojtaššák ubytoval v kolégiu Nepomucenum, kde bývalo aj viacero bohoslavcov z jeho diecézy, ktorých spišský biskup hojne vysielal

na rímske štúdiá. Počas pobytu vo Večnom meste odslúžil svätú omšu na hrobch apoštolov sv. Petra i sv. Pavla, ponavštevoval všetky rímske kongregácie, ktorým podal podrobnú správu o stave svojej diecézy, viacerých najvyšších rehoľných predstavených, kolégium Rus-sicum i česko-slovenské vyslanectvo pri Svätej stolici. Osobitný rozhovor mal so slovanským asistentom Spoločnosti Ježišovej P. Antonom Prešerenom SJ a 24. októbra večer dlhé priateľské stretnutie s kardinálom Francescom Marmaggi, prefektom Koncilovej kongregácie a bývalým nunciom v Prahe, ktorý ho prijal vo svojom rímskom byte. Podľa Vojtaššákovho svedectva prejavil kardinál Marmaggi veľkú radosť nad vývojom na Slovensku a nad tým, že teraz „Slovensko riadia a spravujú ruky čisté“. Hoci pápež Pius XI. bol už vtedy ťažko chorý (zakrátko nato zomrel) a aj nevyhnutné pracovné návštevy jeho najbližších spolupracovníkov ho už veľmi vyčerpávali, biskupa Vojtaššákaprijal v letnom sídle v Castel Gandolfé na dlhý rozhovor, o ktorom spišský biskup po návrate domov napísal:

A bolo mi zadosťučinením vidieť, že Sv. Otec, ten spoločný Otec všetkých, prejavuje úprimnú radosť nad samostatným Slovenskom, lebo On „pozná dobrý katolícky národ slovenský“, a nad jeho vládou. Kázal mi zdôrazniť: „Povedz, že prajem a žehnám Slovensku i jeho vláde.“ Zároveň vyjadril veľkú oľutovanosť osobne požeňať predsedovi slovenskej vlády.

S veľkou nádejou som sa vrátil na to svoje Slovensko, že Boh nedá zahnúť Slovensku, ani jeho slovenskej rodine, lebo Sv. Otec, námestník Kristov, s neobyčajnou láskou a úprimnosťou žičí Slovensku a jeho obyvateľstvu, „dobrým, nábožným katolíkom“.

V tom istom čase zakročoval vo Vatikáne v záujme zachrány najstarobylejšieho slovenského biskupského sídla Nitry, obývaného prakticky výlučne Slovákmi a obklopeného čisto slovenským okolím, pred odstúpením Maďarsku aj nitriansky biskup Karol Kmeťko. Ten sa listom obrátil na kardinála štátneho sekretára Eugenia Pacelliho, nuncia Saveria Rittera a kardinála Francesca Marmaggiho. Svätá stolica však nemala nijakú možnosť ovplyvniť chod politických udalostí a rozhodovacie procesy veľmocí a vo Vatikáne navyše súčasne listmi i osobnou návštevou intervenoval v prospech práve opačného cieľa – znovuzачlenenia slovenských území do maďarských diecéz – ostrihomský arcibiskup Justinián Serédi, ktorý mal ako kardinál v Kúrii veľkú váhu a za ktorým stála maďarská vláda, zatiaľ čo česko-slovenská vláda sa o integritu Slovenska už veľmi zaujímala a slovenské stanoviská nijako nepodporila. Domenico Tardini, sekretár pre mimoriadne cirkevné záležitosti („minister zahraničia“) Svätej stolice, si bolestne uvedomoval vlastnú bezmocnosť efektívne zasiahnuť a zmierniť priveľké ambície a svoju frustráciu vyjadril v liste kardinálovi Marmaggi slovom: „Čo môže urobiť Svätá stolica? Kto za týchto okolností počúva rady nabádajúce k umiernenosti?“ Štátny sekretariát v dileme medzi vôľou podporiť spravodlivosť a obavou nekompromitovať vlastnú nestrannosť nechal napísať, prepísať a preškrtať tri rôzne koncepty odpovede na Kmeťkov list. Pod posledný nakoniec Domenico Tardini 3. novembra 1938, na druhý deň po Viedenskej arbitráži, rukou dopísal: „3-XI-38 neodoslal“, pretože Nitra bola definitívne pririeknutá Slovensku. Hľa, majstrovské dielo diplomacie... Vatikánu.“

Keď sa Česko-Slovensko v marcovej kríze 1939 rozpadlo, nevidela Svätá stolica žiaden dôvod, pre ktorý by mala za ním smútiť. Hoci pre ňu zostávalo otázkou, do akej miery bude nový Slovenský štát stabilný, resp. či sa čoskoro nestane podobným nemeckým protektorátom ako susedné Čechy a Morava, vzhľadom na to,

že bol vyhlásený riadne zvoleným snemom a v čase mieru a jeho vznik očividne zodpovedal vôli obyvateľstva, rozhodla sa ho uznať a nadviazať s ním diplomatické vzťahy. Vplyv na tieto rozhodovacie procesy mala aj správa pápežského diplomata Raffaella Forniho, ktorého Svätá stolica začiatkom apríla 1939 vyslala na informačnú cestu po Slovensku. Forni sa na Slovensku stretol nielen s osobnosťami politického života, ale aj so všetkými biskupmi, vrátane Vojtaššáka, a získal dojem, že štátna samostatnosť zodpovedá vôli obyvateľstva a hoci sa slovenská politika, historicky i politicky vystavená tlakom z českej a maďarskej strany, priklonila politicky k Nemecku, u ktorého hľadala ochranu, podstatné črty slovenského života zostávali hlboko kresťanské, náboženská situácia veľmi dobrá a jeho politici, osobitne kňaz Jozef Tiso, boli aj podľa vyjadrení episkopátu zárukou, že Slovensko nepodľahne vplyvu národného socializmu. Čo konkrétne si pápežský diplomat pri tejto príležitosti povedal s biskupom Vojtaššákom, zachovaná správa neprežda, ale skutočnosť, že bol jediný biskup latinského obradu, pri ktorom sa Forni nedotkol otázky pomocného

EMÍLIA HRABOVEC

Biskup Ján Vojtaššák a Svätá stolica

biskupa, naznačuje, že ho považoval za arci-pastiera v plnej sile, ktorý bez problémov sám zvládol svoju náročnú misiu.

Ján Vojtaššák rovnako ako ostatní slovenskí biskupi privítal vznik Slovenskej republiky s úprimnou radosťou a videl v nej uskutočnenie historických túžob národa po samostatnosti i prejav Božej starostlivosti, ktorý ani v ťažkých časoch, keď mu hrozilo roztrhanie, ba i zánik, „nedal zahnúť a zaniknúť svojmu vernému a veriacemu národu“, ale „povzniesol ho do netušenej výšiny“, ako všeobecné pocity radosti a vďačnosti Bohu vyjadrili všetci slovenskí biskupi v pastierskom liste z prvých porád slovenských katolíckych biskupov po vzniku Slovenskej republiky. Rovnako úprimne vítal aj programové prihlásenie sa ústavy ku kresťanským zásadám a všetky kroky nového štátu v prospech Katolíckej cirkvi a kresťanských princípov, osobitne cirkevného školstva, sociálnej a kultúrnej politiky, hoci si uvedomoval aj vážne nebezpečenstvá, ktoré kresťanskej a národnej identite hrozili zvonka, pod tlakom národnosocialistického Nemecka, ale aj zvnútra, vinou domácich proneckých radikálov alebo v dôsledku rastúcej sekularizácie slovenskej spoločnosti, o ktorej nemal nijaké zidealizované predstavy. S myšlienkou slovenskej štátnosti sa však bezvýhradne stotožnil a vo svojom svedomí a srdci jej zostal verný po celý zvyšok života. To platilo aj o ideálnotypickom modeli štátu, deklarujúcom snahu o uskutočnenie kresťanských princípov usporiadania spoločnosti, ako ich postulovala katolícka sociálna náuka a pápežské encykliky, aj keď v realite konkrétnych okolností sa neuskutočnil a v neskorších obdobiach, najmä v šesťdesiatych rokoch, sa aj Vojtaššák myšlienkovito dopracoval k podobe usporiadania vzťahu Cirkvi a štátu, ktorá mala aj odlukové elementy.

Bolestným úderom uprostred slovenského entuziazmu z vlastnej štátnosti bolo vypuknutie vojny proti Poľsku v septembri 1939, na ktorej sa Slovensko v zmysle Ochranej zmluvy s Nemeckou ríšou muselo zúčastniť, ale ktoré dlhodoboskomplikovalo politickú situáciu mladého štátu a vinou geopolitického a mocen-

ského rozloženia síl v Európe ho proti jeho vôli jednostranne pripáľovalo k Nemecku a jeho osudom. Krátke vojenské ťaženie však prinieslo aj návrat slovenských území, ktoré boli pripojené k Poľsku na základe politického rozhodnutia Konferencie veľvyslancov z 28. júla 1920 a potom v dôsledku Mnichovskej dohody v novembri 1938. Išlo o územia, ktoré boli od nepamäti súčasťou Slovenska (resp. v štátoprávnom zmysle Uhorska), a o obyvateľstvo, ktoré síce hovorilo špecifickým goralským nárečím, ale povedome sa hlásilo k slovenskej identite, ťažko znášalo polonizáciu na odtrhnutých územiach a v drvivnej väčšine sa chcelo vrátiť k Slovensku. Na Slovensku bola strata týchto území všeobecne vnímaná ako krivda. Veľmi citlivo vnímal situáciu aj biskup Vojtaššák, tým väčšmi, že sa bezprostredne týkala aj jeho užšej oravskej domoviny. Ani po odstúpení 27 slovenských obcí (18 farností) na Orave a Spiši Poľsku v roku 1920 preto neprestal mobilizovať verejnú mienku, apelovať na svedomie a písať pražskej i varšavskej vláde a Krakovskej arcidiecéze, žiadajúc spravodlivé vyriešenie problému, ale bez výsledku. V podmienkach, v ktorých bolo Slovensko bez vlastného štátu Eu-

rópe prakticky neznáme alebo považované zaquantité négligeable, politicky zanedbateľnú veličinu, na ktorej záujmy nebolo potrebné brať ohľad, Slovensko nemalo ani potrebné mocenské páky, aby si mohlo svoj záujem ochrániť, ani medzinárodný politický priestor, v ktorom by mohlo zaznieť slovenské stanovisko v tejto veci. Po jeseni 1939 sa zase Slovensko ocitlo vo vojnu rozdelenej Európe nešťastne viazané s Nemeckou ríšou, zatiaľ čo Poľsko, ktoré sa stalo obeťou agresie, utrpelo bolestné straty a na šesť rokov zmizlo z politickej mapy, si vo svete získalo oprávnené sympatie, ktoré stierali hranice medzi jeho oprávnenými a neoprávnenými požiadavkami.

Územné posuny na slovensko-poľských hraniciach otvorili aj otázku cirkevnej jurisdikcie nad týmto územím a slovensko-poľských vnútrocirkevných vzťahov, ktorá sa stala v nasledujúcom období jednou z najdelikátnejších otázok vo vzťahovom trojuholníku medzi Svätou stolicou, Cirkvou na Slovensku a Cirkvou v Poľsku. Keď slovenské vojsko v septembri obsadilo tieto územia, veľká väčšina miestneho obyvateľstva novú situáciu vítala ako národné oslobodenie. Vojtaššák ako spišský biskup už 8. septembra dostal prvý list z týchto farností, v ktorom ho miestni veriaci prosili, aby im poslal slovenského kňaza, pretože poľský farár ich opustil. Keďže Vojtaššák nemal jurisdikciu nad týmito územiami a na Slovensku ešte nebol riadne ustanovený pápežský diplomatický zástupca, obrátil sa prostredníctvom berlínskej nunciatury na Svätú stolicu so žiadosťou, aby mohol prevziať správu farnostíodstúpených Poľsku v novembri predchádzajúceho roka, ktoré boli 23. decembra 1938 zverené do dočasnej správy krakovskému arcibiskupovi, resp. tarnovskému biskupovi. Jeho žiadosť bola predložená pápežovi Piovii XII., ktorý s ňou obratom vyslovil súhlas. Následne žiadal Vojtaššák fakultuspravať dva dekanáty na území odstúpenom Poľsku v roku 1920, ktoré bolobolou Vixdum Poloniae z 28. októbra 1925 inkorporované do Krakovskej arcidiecézy, na čo pápež takisto obratom telegraficky udelil placent.

Proti týmto rozhodnutiam sa zdvihli protestné hlasy z poľskej strany, ktorá v tomto čase vojenského konfliktu, vybičovaných emócií a priamočiarej identifikácie poľských národných cieľov s katolíckymi záujmami vnímala akékoľvek vyjadrenie, ktoré bezpodmienečne nepodporovalo poľské požiadavky, za nepriateľské. V tomto zmysle sa vytvorilo aj isté napätie medzi poľskou stranou a najvyššou cirkevnou autoritou, ktorej Poliáci vyčítali nedostatočnú obhajobu poľských záujmov a nedostatočne jasné odsúdenie nepravosti, ktorá sa Poľsku po 1. septembri udiala. Poľské stanovisko z politických dôvodov podporila aj francúzska diplomacia, ktorá tvrdo naliehala na pápeža, aby sa otvorene postavil na poľskú stranu. Tieto tlaky, ktoré chceli prinútiť Svätú stolicu, aby opustila svoje tradičnú pozíciu nestrannosti vo vojnových konfliktoch a postavila sa na poľskú barikádu, vyvolali v Kúrii isté rozmrzenie a substitútu na Štátnom sekretariáte Giovanni Battista Montini naň medzi riadkami kontroval, že poľská i francúzska diplomacia mali ukázať viac iniciatívy pred 1. septembrom a pristúpiť na pápežove sprostredkovacie návrhy, kým ešte bol čas aspoň niečo zachrániť, a neklopať na vatikánske dvere

až potom, keď sa už vojne nedalo zabrániť a nátlaky na pápeža vyvolávali dojem, že chce jednostranne politicky instrumentalizovať pápeža vo vlastný prospech. Hoci pápež v nástupnej encyklike Summi Pontificatus z 20. októbra 1939 explicitne odsúdil nepravosť, ktorá sa vypuknutím vojny poľskému národu udiala, a vyjadril nádej na obnovenie poľského štátu, poľská politika jeho slová považovala za nedostatočné. V tomto politicko-psychologickom kontexte a pod dojemom poľských intervencií najmä z Krakova chcela Svätá stolica aj slovensko-poľskú otázku ešte raz podrobne preveriť a kardinál štátny sekretár Luigi Maglione preto 29. septembra 1939 vyzval berlínskeho nuncia Cesareho Orseniga, aby mu poskytol presný zoznam dotknutých farností a detailnú informáciu o ich právnom postavení a jurisdikčných zväzkoch, aby mohla Svätá stolica vydať vo veci rozhodnutie. Tieto informácie štátnemu sekretariátu v podrobnom elaboráte z 3. októbra 1939 poskytol duchovný radca slovenského vyslanectva pri Svätej stolici Jozef Kapala, bývalý osobný tajomník biskupa Vojtaššáka a vtedy jeden z najvzdelanejších slovenských kňazov, ktorého dal spišský biskup v máji 1939 veľkoryso k dispozícii rodiacej sa slovenskej legácii vo Vatikáne, hoci mu v diecéze veľmi chýbal. Kapala, ktorý v Ríme získal základné teologické vzdelanie i doktorát a dobre poznal rímske prostredie i taliansky jazyk, bol spočiatku neskúsenému slovenskému vyslancovi vo Vatikáne Karolovi Sidorovi veľkou pomocou. Po pozornom opätovnom preverení celej kauzy vydala Svätá stolica 16. decembra 1939 rozhodnutie, ktorým potvrdila svoje predchádzajúce inštrukcie, a farnosti, v novembri 1938 anektované Poľskom a v decembri 1938 zverené do provizórnej správy krakovského arcibiskupa a tarnovského biskupa, opätovne prinavrátila do jurisdikcie spišského biskupa. Do provizórnej správy spišského biskupa zároveň odovzdala 18 farností dvoch dekanátov, ktoré boli odstúpené Poľsku v roku 1920a konkordátom z roku 1925 inkorporované do Krakovskej arcidiecézy.

Veriaci dotknutých obcí prijali návrat

na Slovensko i do jurisdikcie slovenských biskupov s nadšením, poľský klérus však v súlade s inštrukciami krakovskej arcibiskupskej kúrie odmietol tak nové štátne usporiadanie, ako aj jurisdikciu spišského biskupa a slovenskú pastoráciu. Otvorený konflikt nastal, keď slovenské ministerstvo vnútra upozornilo Biskupský úrad v Spišskej Kapitule, že v rámci prenesených právomocí vykonávali kňazi vo farskej pastorácii aj právne úkony platné pred štátom, ktorých výkon však vyžadoval, aby mali štátne občianstvo Slovenskej republiky. Osobitne sa to týkalo manželstiev, ktoré v prípade uzatvorenia pred kňazmi, ktorí neboli slovenskými štátnymi príslušníkmi, boli pred štátom neplatné. Táto požiadavka nebola slovenským špecifikom, ale platila aj v Československu i v iných štátoch, v ktorých neexistovala rozluka Cirkvi a štátu a kňazi vykonávali aj úkony v rámci prenesených právomocí štátu. Ministerstvo vnútra preto žiadalo, aby kňazi vo farskej pastorácii, ktorí nemali štátne občianstvo Slovenskej republiky, oň urýchlene požiadali a prisľúbilo, že sa im vyhovie. V tomto zmysle adresoval biskup Vojtaššák poľským kňazom okružný list, v ktorom ich žiadal o odpoveď, či chcú zostať na Slovensku, alebo odísť do duchovnej správy v Poľsku, resp. či sú v prípade zotrvania na Slovensku ochotní požiadať o slovenské štátne občianstvo, podriaďiť sa jurisdikcii spišského biskupa a naučiť sa po slovensky, aby mohli vyučovať náboženstvo na slovenských školách a viesť farskú administráciu. Podľa usmernenia krakovského arcibiskupa Adama Stefana Sapiehu, ktorý tieto územia považoval iba za okupované a svojich kňazov inštruoval, že nie sú povinní sa zaväzovať v nijakom smere, odpovedala väčšina opýtaných kňazov na tieto otázky negatívne, to jest odmietla zložiť sľub vernosti Slovenskej republike i používať slovenský jazyk. Iba niektorí z nich však z toho vyvodili dôsledky a odišli za hranice, kým ostatní zotrvali na Slovensku, kde boli chránení pred protikatolíckymi a protipoľskými perzekúciami, aké nemecká okupačná moc zaviedla v Generálnom gubernáte. V tejto patovej situácii, v ktorej jurisdikciu nadržezemím mal spišský biskup, platili štátne zákony Slovenskej republiky, samotní farári však neboli slovenskými občanmi ani kňazmi Spišskej diecézy, ale inkardinovaní v Krakovskej arcidiecéze, kam aleodmietali odísť, a slovenskí veriaci sa dožadovali slovenských kňazov a slovenskej pastorácie, musel biskup Vojtaššák nejako konať. Poľským kňazom preto k 30. júnu 1940 odňal jurisdikciu a na ich miesta vymenoval slovenských kňazov. Odvolaní však často odmietli poslúchnuť a odísť na iné miesto. Dvaja z nich, Karol Machaj z Nižnej Lipnice a Martin Jablonský z Orávky, sa prostredníctvom krakovského arcibiskupa Sapiehu obrátili aj na chargé d'affaires Burzia a žiadali ho o podporu svojich pozícií. V záujme definitívneho vyriešenia situáciepoverila slovenská vláda v októbri 1941 vyslanca Sidora, aby vo Vatikáne intervenoval v prospech definitívneho znovupripojenia dvoch dekanátov včlenených v roku 1925 do Krakovskej arcidiecézy k Spišskej diecéze, ktorej súčasťou boli predtým po stáročia. Svätá stolica, ktorá cez vojnové časy neprístupuje k definitívnym zmenám delimitácie diecéz, však takýto zásah počas trvania vojny zamietla.

Túto ľudsky bolestnú situáciu skomplikoval fakt, že pápežský zástupca v Slovenskej republike, chargé d'affaires Giuseppe Burzio, citlivú situáciu slovensko-poľského pohraničia nepochopil a nekriticky sa postavil na poľskú stranu. Burzio prišiel na Slovensko v júni 1940, no nikdy si k nemu nevybudoval bližší vzťah. V rokoch 1935 – 1938 bol auditorom pražskej nunciatury a počas pobytu v Prahe nadobudol veľké sympatie k československému štátu, od ktorého prijal aj vysoké štátne vyznamenanie –

(Pokračovanie na 10. strane)

(Pokračovanie z minulého čísla)

Židovské obchody v menších obciach vyrabovali aj miestnymi silami. Na našom chotári pospájali sily a napokon vytiahli na obchod Schlängera a Brauna. Majitelia nevyvíjali žiaden odpor, každý bral, čo mu prišlo pod ruku. Rabovali nielen obchodný tovar, ale odnášali aj ľahšie kusy bytového zariadenia. V Braunovej pivnici objavili liehoviny a sud vína. Šírila sa obava, že po židovských obchodoch prídu na rad aj kresťanské. Našťastie večer s hulákaním odtiahli. Najviac sa ozývalo slovo sloboda a celkom vážne ju tak brali.

I keď neboli obeť na životoch a nedošlo ani k žiadnym neľudským inzuláciám, otcovia mesta museli uvažovať o opatreniach, aby sa budovanie našej slobody dostalo do zákonitých koľají. Vytvoril sa Miestny národný výbor na čele s obľúbeným kaplánom Jánom Pöstényim, Dr. Pavlom Malovcom, Pavlom Brežným, Františkom Adamkom a ďalšími, a Národná stráž s veliteľom nadporučikom Valerom Vnukom. My mladší sme boli členmi Národnej stráže a vykonávali sme administratívu v Národnom výbore.

Večer po útoku sa narychlo zorganizovala Národná stráž. Všetci mladí ľudia, bývalí vojaci, boli jej príslušníkmi. Zaoštarali sme zbrane najmä z bývalej maďarskej žandárskej stanice i od súkromníkov. Kasárňou Národnej stráže bola veľká miestnosť na poschodí starého mestského domu. Na druhý deň včasráno obsadili ozbrojené hliadky všetky prístupové cesty do mesta, najmä do Nesluše, odkiaľ v predošlý deň prišla najpočetnejšia skupina. Tam sa už zrúna znova osievali na vŕšku zvanom Sul'kov. Výstrely do vzduchu ich rozptýlili. Ale tak sa to zopakovalo v ten deň ešte niekoľkokrát.

Nastolili sme pokoj. Po okolitých dedinách skfšali ešte rozličné šarvátky, najmä nejaké osobné pomsty proti prominentom, čo boli vinníkmi a spoluvinníkmi na niektorých nespravodlivostiach. Z obce Nesluše chcel uniknúť notár Marschalko v rebriniaku naloženom slamou. Neslušania to vystriehli, Marschalko zo slamy vytiahli a musel až do rána na miestnej zábave tancovať, i keď bol chromý na jednu nohu.

Istou hrozbou boli začas aj zvyšky maďarskej armády, vernej svätostefanskej korune. Na viacerých miestach slobodného Slovenska sa objavovali ich teroristické tlupy, napádali obyvateľstvo a šírili vyhrážky proti vedúcim národným činiteľom. Jedného dňa sa rozšírila správa, že napadnú úsek Žilina-Čadca a povesajú vedúcich činiteľov národných výborov. Pod touto hrozbou vedúci predstavitelia nášho národného výboru v nočnú hodinu cez Neslušu a Turzovku prešli na Moravu. Táto fáma sa ukázala falošná. Maďari nemali už toľko síl, aby svoj úmysel uskutočnili. Na tretí deň sa naši predstavitelia vrátili, zaujali svoje miesta a začala sa konsolidačná činnosť.

Na prvom mieste bolo školstvo. Miestna ľudová škola bola obsadená personálne takmer spolovice učiteľmi maďarskej národnosti, namiesto ktorých nebolo náhrady. I keď som v tom čase nebol ešte hotovým učiteľom, pozvali ma na národný výbor a požiadali, či by som neprevzal výučbu na miestnej škole. S radosťou som prijal. Na druhý deň v sprievode dvoch členov národného výboru bol som predstavený žiakom ako prvý slovenský učiteľ.

Začiatky boli ťažké. Sami učители mali ťažkosti so slovenským jazykom. I keď každý z nás bol národnosti slovenskej, neovládali sme dokonale spisovný jazyk a tým menej gramatiku. Obetoval sa sám dp. kaplán Ján Pöstényi, ktorý zriadil náukobeh slovenského jazyka pre pokročilých. Tu sme získali základy, na ktorých sme potom budovali.

V škole neboli žiadne učebnice v slovenskej reči. Reálne predmety sme prekladali z maďarčiny a ostatné učebnice sme nahrádzali starými vydavateľmi Spolku svätého Vojtecha alebo Matice. Ako čítanky sme používali kalendáre SSV a iné populárne vydania. Organizácia vydávania nových slovenských učebníc však rýchlo postupovala. Pomáhali najmä učebnice Bielkove, Sivákove a Koreňove.

KNÓTY BEZ LOJA

Učil som rád, no najmä by som bol býval rád sám ešte doštudovať za učiteľa. Vyzeralo to ťažšie, než by si dnes ktokoľvek myslel. Na Slovensku nebol ešte zriadený učiteľský ústav. Obrátil som sa preto na referát školstva v Žiline, ktorého šéfom bol Dr. Anton Šte-

zostávalo iné, ako sa vyst'ahovať do Ruska. V Rusku účinkoval skoro celý svoj život ako profesor a neskoršie ako hlavný riaditeľ. Keď sa vytvorila ČSR, citil povinnosť vrátiť sa do svojej opustenej domoviny a pomáhať budovať slovenské školstvo. I keď bol už v pokročilom veku, mal ešte mnoho energie a plánov na zorganizovanie školstva na Slovensku. Žiaľ, jeho riaditeľovanie trvalo iba jeden deň. Na druhý deň sa dostavil do ústavu druhý riaditeľ Alois Bezloja, ktorý mal ustanovujúci dekrét z Ministerstva školstva v Prahe. My žiaci sledovali sme tento boj niekoľko dní v presvedčení, že zvíťazíť musí Slovák Polónyi. Nestalo sa tak. Riaditeľom ostal Bezloja a Polónyi iba profesorom. Nespravodlivá a nepochopiteľná udalosť nás všetkých

tený, aby sa dohonilo to, čo sa skrátene školského roka zanedbalo. Rýchlo sme pokračovali najmä v jazyku slovenskom. Profesorom slovenčiny bol Polónyi. O jeho majstrovstve nemohlo byť pochýb, a ostatne, pre Čecha bol tento jazyk vždy trápením. Využívali sme všetok voľný čas, aby sme nadobudli čím viacej vedomostí pre svoje budúce povolanie.

Následkom odporúčania od národného výboru v Kysuckom Novom Meste bol som profesorským zborom i riaditeľom Bezlojom považovaný za čosi viac ako ostatní žiaci, a bol som preto v mnohých veciach uprednostňovaný, i keď ostatní moji spolužiaci neboli v národnom ohľade o nič horší.

V prednáškach dejepisu začal sa už uplatňovať čechoslovakizmus. O slo-

st nástupom 18. 10. 1919.

Na škole som našiel dvoch kolegov-učiteľov: Štefana Meliša, riaditeľa školy, a Eugena Kompánka, učiteľa. Meliš bol už vyše šesťdesiatročný a Kompánek ťahal okolo päťdesiatky. Bol starým mládencom. K tejto dvojici som dosť dobre zapadol. Obidvaja boli národne uvedomelí, čo bola pre mňa Benjamína žirna pôda. Rád som počúval starších a skúsenejších a učil sa od nich. Meliš bol skúseným pedagógom a i napriek svojmu veku zavádzal do výučby a výchovy moderné metódy. Kompánek bol jeho opakom. Zotrval na zastaraných spôsoboch, a preto jeho vyučovacie výsledky neboli dobré. Tieto jeho nedostatky tak v minulosti ako aj v prítomnosti vycitili aj jeho predstavení, čo mu dávali najavo. Cítil

KOLOMAN HORNIŠ

Moje pamäti

fánek. V tom čase pôsobila v Žiline celá slovenská vláda na čele s Dr. Vavrom Šrobárom, ministrom s plnou mocou pre správu Slovenska. Dr. Štefánek ma odporúčal na učiteľský ústav v Příbore na Morave. Do Příboru som vycestoval s úmyslom, že tam aj ostanem. Mój plán sa neuskutočnil z hmotných dôvodov. I keď ma riaditeľ ústavu v Příbore prijal srdečne, nemohol som tam ostať, lebo ústav nemal svoj internát. Bol by som sa musel stravovať a bývať v súkromnom, na čo by moji rodičia neboli stačili. Vrátil som sa preto domov čakajúc, kedy sa zriadi učiteľský ústav na Slovensku. Našťastie čoskoro bol zriadený učiteľský ústav v Štubnianskych Tepliciach, kde som nastúpil do tretieho ročníka.

Na rozlúčku so školou v Kysuckom Novom Meste mi slovenský národný výbor dal odporúčajúcu listinu, v ktorej sa hovorí: Miestny slov. nár. výbor svedčí, že Koloman Horniš, obyvateľ z Kysuckého Nového Mesta je poriadny, úplne spoľahlivý a slovenského národa vždy povedomý občan. Menovaný druhú triedu učiteľského ústavu s úspechom skončil. Keď minulý mesiac pre neschopnosť bývalých učiteľov naše diatky bez výučby by boli ostali, menovaný hneď sa osvedčil, že je ochotný zadarmo učiť diatky a i prisahu vernosti k Československej republike zložil. Ponevác jeho účinkovanie pravdepodobne dlhší čas trvať bude a chvályhodné je, prosí vyšší Výbor, aby menovanému nejaká odmena bola daná a vôbec do pozornosti patričným orgánom ho odporúča. V Kys. N. Meste dňa 11. febr. 1919 Dr. Pavel Malovec v.r. predseda.

V zložení profesorského zboru v Štubnianskych Tepliciach som videl len akúsi improvizáciu. Okrem dvoch, ktorí mali profesorskú aprobáciu, boli to učitelia a niektorí mali celkom pochybnú kvalifikáciu. Všetci okrem katechéty boli českej národnosti. To ani veľmi inak nemohlo byť, lebo profesorov Slovákov sme v tom čase nemali. Ako príklad uvádzam žilinskú realku, kde z celého profesorského zboru ostal na mieste jediný profesor Slovák a ostatní odišli do okypteného Maďarska. Odišli i profesori Slováci, národne dosť neuviedomelí, ktorí vytvorenie ČSR považovali za provizorium.

Za riaditeľa v Štubnianskych Tepliciach bol slovenskou vládou v Žiline vymenovaný profesor Arnošt Polónyi, národne uvedomelý Slovák a pansláv. Za Maďarska bol pre svoje panslávské čítanie prenasledovaný, a preto mu ne-

šokovala. Netreba osobitne zdôrazňovať, že do nového štátneho útvaru šiel slovenský národ s nadšením a s vierou, že pomery v štáte sa vytvoria na základe bratstva, spravodlivosti a vzájomnej pomoci. S Čechmi v úradoch a školstve sme s rešpektom a vďakou rátili. Nemohli sme však pochopiť tento prípad, keď vysoko kvalifikovaný a zaslúžilý slovenský národovec musel ustúpiť bezfarebnému Čechovi. Prípad naštrbil moju dôveru a zasial k nej prvky skepsy a podozrenia.

Živo si spomínam, ako sme sa pripravovali v našej obci, v mojom rodisku, na privítanie prvých úradníkov Čechov, prichádzajúcich na výpomoc do nášho okresu. V spolkových miestnostiach Mládeneckeho spolku sa zhľadla ochotná mládež. Ešte sme nepoznali českú hymnu. Dopratali sme harmónium a zhľadli miestnych Čechov, čo sa tu poženili po novovystavbe Kys. Nového Mesta po roku 1904. Dôstojný pán kaplán Janko Pöstényi si sadol za harmónium, Česi predspevovali a my ostatní sme to ťahali s nimi. Príprava na slávnostné uvítanie trvala skoro celú noc, príchod bol avizovaný na piatu hodinu ráno. Vypochoďovali sme na železničnú stanicu pod slovenskou národnou zástavou a zaspievali českú hymnu na počesť prichádzajúcich. Úprimne sme im stisli ruky, vyobjímali. Česi boli dojatí naším srdečným prijatím. Opisujem to aj preto, lebo tento čistý zážitok národného bratstva a slovanskej spolupatričnosti akoby zostal pripútaný len k tejto chvíli.

Profesor Polónyi (ako vdovec) bol ubytovaný na poschodí vedľa záchoda, hoci v ústave boli aj dôstojnejšie možnosti. Tu sme sa schádzali počúvať jeho spomienky na zápas jeho rodiny s maďarskými úradmi a začiatky v Rusku. Nad všetkým sa klenula radosť, ktorú prežíval, keď sa dozvedel o oslobodení svojho národa z tisícročného otroctva. Hoci mal v Rusku pekné postavenie, neváhal ani minútu a namieril do vlasti. Vsiaklo do nás čosi z blenu jeho odstrčenosti a nedocenenia.

Na ústave sme sa postretávali bývalí kriegskolegovia z Trenčína, Vesprému a Grazu. Väčšina žiakov z tretieho a štvrtého ročníka boli bývalí vojaci. Následkom toho bola disciplína na ústave dosť uvoľnená. Profesori a vychovávateľ si netrúfali proti nám uplatňovať prísny ústavný poriadok. Povoľnosť k nám ovplyvňovala aj žiakov nevojakov.

Vyučovací režim bol veľmi zhus-

venských dejinách dozvedali sme sa veľmi málo a mám taký dojem, že sám profesor nevedel toho veľa. Najviac času sa venovalo dobe husitskej. Túto časť českej histórie vedel učiteľ Kulhánek prednášať s takým zánietením, že to až dojmalo, no nás vo veci samej nie.

Pripravovali sme oslavy majstra Jána Husa. Do programu sme mali prispieť husitskou piesňou, poťažne hymnou: Kdož j sú boží bojovníci... Toto mal byť zlatý klince programu a my sme to tak zorali, že riaditeľ so slzami v očiach opustil priestor oslavy. O tomto debakli sa dlho hovorilo a panovalo podozrenie, že sme to urobili schválne.

Tretí ročník ústavu som skončil s dobrým prospechom. Riaditeľstvo mi odovzdalo listinu tohto znenia: Pán minister školstva a národnej osvety v Prahe svoluje vynesenie z dňa 27. srpna 1919 č.34.926, abyste bol výmínečne pripustený k zkúške dospelosti v podzimnom období na našom ústave. Termín zkúšiek bude Vám oznámený. Alois Bezloja." (Citujem aj s chybami.) Privilégium ukončiť štúdium o rok skôr mi bolo udelené za dobrý prospech a za ocenenie Národného výboru. Takmer všetci moji spolužiaci, bývalí vojaci, by boli mali na to nárok, nevybadal som však, žeby mi to bol niektorý závidel, hoci som bol jediný.

V čase ani nie celých štyroch mesiacov musel som prebrať všetku látku predpísanú učebnými osnovami pre celý štvrtý ročník. Zapol som a pripravoval sa denne často 8-10 hodín. Stihol som všetko okrem hry na organe. Skúšku som urobil v mesiaci októbri 1919 s výsledkom dobrým.

Bol som už teda hotovým človekom s diplomom vo vrecku. Pre celú rodinu to bolo radostné vyznamenanie. Otec bol pyšný na to, že z našich chudobných pomerov vyrástol syn, čo bude učiť mladé slovenské pokolenie v slovenskom duchu. Na tie časy to bola veľká vec, lebo z kysuckých chudobných rodín vychádzali študovaní synkovia dosť ojedinele.

OSVIETENEC Z NESLUŠE

Učiteľské miesta v Kysuckom Novom Meste, kde som niekoľko mesiacov v najpotrebnejších časoch učil zadarmo, sa za ten rok zaplnili a po mieste som sa musel obzerať na okolí. Vybral som si Neslušu, kde bolo ešte voľné jedno učiteľské miesto. Bola to v tom čase trojtriedka. Referát ministerstva školstva v Bratislave vyhovel mojej žiadosti

sa preto stále ukrivďovaný a prenasledovaný a prechovával nevráživosť k štátnej aj cirkevnej vrchnosti. Ináč bol človekom dobrým a priateľským. Na Honej škole (Boďovka), ktorá bola jednotriedkou, učila nejaká Češka, na meno ktorej sa už nepamätám.

Nesluša bola svetárskou obcou. Skoro každý dospelý muž sa túlal po svete ako drotár alebo podomový obchodník. Ich sféra bola obrovská. Boli mnohí, ktorí sa dostali až na Krym, iní až do Belgicka a Francúzska. Najhlavnejšou ich doménou bolo Rakúsko a Nemecko a tiež Čechy a Morava. Ich kultúrna úroveň, spoločenské správanie atď záviseli od toho, v ktorej oblasti vykonávali svoje nezávideniahodné a často opovrhované zamestnanie. Tí, ktorí chodili do Rakúska a Bavorska, sa výzorom a správaním odlišovali od tých, čo chodili do Čiech a na Moravu. Odevom sa prispôbili obyvateľstvu, medzi ktorým sa pohybovali. Na veľké sviatky prichádzali domov s peknými a veľkými kuframi v tirolských hnedozelených kabátoch a zelených klobúkoch s bujnými štetkami na hlavách. Z čoho pochádzala táto odlišnosť? V Rakúsku a Bavorsku a v iných častiach Nemecka platilo nariadenie, že podomový obchodník sa musí preukázať ubytovaním v hoteli alebo na podnájme. Na našich cestovateľov to pôsobilo priaznivo. Stretávali sa poväčšine so slušnými ľuďmi, čo ovplyvňovalo ich osobnosť.

Tí, čo chodili do Čiech a na Moravu, nocovali väčšinou v okrajových oblastiach miest, v humnách, maštaliach a kôlniach a obcovali s tamojšou spodinou, čo sa potom odrážalo aj na ich správaní a spôsobe života.

Zo starších sa málokto nemohol pochváliť ako ovocím svetobežníctva ovládaním cudzej reči, najmä nemčiny, zriedkavejšie aj francúzštiny. Celá obec používala suverénne jo ako stopku tohoto ponoreného rečového ľadovca.

Do Nesluše vzdialenej na tri a pol km od Kys. N. Mesta som dochádzal každý deň pešo. Bolo to veľmi namáhavé, lebo do Nesluše nevedla ani poriadna poľná cesta. V čase dažďov nedalo sa ísť touto takzvanou cestou. Hlina bola rozsekaná kolesami vozov, ktorými sa dopravovalo drevo z nesluškého komposesorátu. Zliala sa na hlboké jaruhy, do ktorých zapadali vozy až po osi. Dnes si nik nevie predstaviť tú otročinu, čo tu vytrpeli kone i ľudia. Ešte dnes počujem výkriky a kliatby pohoničov, ktorými ešte okrem biča povzbudzovali kone,

aby lepšie zabrali. Kol'kokrát si pripomínam túto minulosť, vždy sa mi vnucuje myšlienka, že na kopci zvanom Sul'kov by mal byť postavený pomník koňom, čo sa nešťastným osudom dostali do Nesluše.

Aby som mohol takto dochádzať a nevymeškať, ušil mi otec silné čizmy vhodné na brodenie sa v hline. Niekedy som musel robiť obchádzku až na Podstránie, kde bol suchší terén, no tým sa zasa cesta predĺžila.

S obľubou u žiakov som mal až starosti. Denne mi chodili v ústrety takmer až k železničnej rampe. Systematicky som to odmietal, lebo som si uvedomoval, aké vypätie síl je potrebné na vykonanie takej namáhavej cesty, tobôž keď väčšina trpí podvýživou. Presviedčal som ich, že márnia čas, ktorý môžu využiť na osoznejšie veci. Postupne som ich presvedčil.

Neslušské deti boli nadané a bystré, no chýbala im čo len byťka toho, čomu sa tešia dnešné deti. Zemiaky a kapusta boli denne na jedálnom lístku. Do školy na obed si prinášali v uzlíčku previazanom cez pás kúsok čierneho usúcha upečeného na sporákovvej platni. Keď bol v Kys. N. Meste výročitý jarmok, deti v húfoch čakali svojich rodičov pri kaplnke za dedinou, lebo im vraj priniesú "koláč". Pod názvom koláč bol myslený obyčajný rožok.

Po vyhlásení CSR sa sociálne pomery v obci nezlepšili. V samej obci a na okolí sa sotvakde dala uloviť pracovná príležitosť. Zopár chodilo do práce v žilinskej súkenke, no bol to len malý zlomok tých, čo prácu potrebovali. Zvuk slova sloboda ošumel, sloboda s prázdny žalúdkom sa nedala zladit'. I v nových štátových pomeroch ožilo odveké: Svetom! Svetom! Chlapci sa z dediny pomaly vytrácali, jedni hľadali prácu v Ostrave, v Trinci, iní zvesili z povaly odloženú krošnu a pobrali sa do sveta za kúskom chleba. Rakúsko, Nemecko, Čechy a Morava stali sa ich druhým domovom. V básni sa hovorí: Keď išiel tatko do sveta, pri tomto kľakol buku... v Nesluši namiesto buka pri kaplnke na vršku na okraji obce. Neraz som videl srdcevrúce výjavy, ktoré sa pri lúčení na tomto mieste odohrávali. Nemám to síce overené, ale všetko hovorí za to, že táto kaplnka bola postavená na to, aby si do sveta odchádzajúci vyprosili pomoc a ochranu v cudzom svete od Matky Božej.

Jediným miestnym zdrojom príjmu bol neslušský komposesorát. Ročný príjem z predaného dreva bol slušný, pravda, pre podielníka komposesorátu. Ďalší si zarábali pri doprave dreva zo "šlóg" na železničnú stanicu v Kys. N. Meste.

Keď som sa dotkol komposesorátu, nemôžem obísť prípad jeho vzniku. Lesy medzi Neslušou, Ochodnicou, Zákopčím a Turzovkou patrili grófovi Csákyemu v Budatíne, ktorý po narastajúcich incidentoch s porušovaním vlastníctva lesov súhlasil (neskôr to ľutoval, ale už si vlastníctvo neprinavrátil) s predajom tohoto majetku občanom obce Nesluša. Háčik bol len v tom, že tí na to nemali peniaze ani vo sne. Veci sa chopil - alebo ju sám Csákyemu vnučil? neslušský farár Pavol Valjašek, zapálený národovec a široko-d'aleko známy národohospodár. Zabezpečil bankový úver a postupne vyrúbané drevo predávali jednotlivým drevářskym firmám. Prácu s porubom, odvozom a vysádzaním vzniknutých rúbansk vykonávali Neslušania sami. Podľa hodnoty vykonanej práce získavali "osminy", čím sa stávali spolujateľmi lesov. Peniaze získané z porubov sa postupne odvádzali do banky, čím sa splácala ich kúpna cena. Týmto systémom sa podarilo vykúpiť celý komplex lesov, drevo odpredať a všetky plochy znova zalesniť. Takto získali Neslušania

ohromný lesný majetok. Je síce pravda, že na ovocie svojej práce museli čakať niekoľko desať-ročí, kým drevo dorástlo. No potomci týchto usilovných Neslušanov dostávali ročne, ako sa pamätám, 1500 až 1800 Kčs z osminy.

V čase keď ešte nedonášal zisk, mnohí si majetok nevážili. Mnohí od-

v Nesluši sa moja pripútanosť k verejnej činnosti pritužila. Vo svojom rodisku som v nej bol po uši a od môjho účín-koviska Nesluše som sa tiež nemohol odťahovať.

Po prevrate v roku 1918 bolo obyvateľstvo našej obce čo do politického zmýšľania jednoliate. Politi-

Sám mladý žil som v tom čase najmä s programom mladých. Hneď v prvom mesiaci slobody založili sme si Mladenecký spolok. Spolok sa nastrohoval do miestnosti bývalého maďarského kasína a prevzal celý jeho inventár. Život v spolku bol ideálny, združoval všetku mládež bez rozdielu.

pretkani exponentmi všemožných politických strán a smerov, zapúšťajúcich ich vplyv na našich ľudí a najmä na mládež. Takéto politikárčenie bolo Slovensku cudzie, ako som už uviedol. V českých krajoch bol celkom iný stav. Už dávno pred rokom 1918 bol český národ rozdelený podľa triednej, stavovskej a ideologickej príslušnosti do rozličných politických strán. Svoju roztrieštenosť by boli radi videli i na Slovensku a v nej panovali podľa "Divide et impera". Trňom v oku im bola najmä naša oddanosť k našej Matke Cirkvi, cudzia ich duši, a preto sa na prvom mieste usilovali o jej oslabenie.

Medzi mládežou podarilo sa im získať niekoľko jednotlivcov, čo rozbili jednotu kysuckej mládeže. Hoci šlo o mizivú menšinu, podvodne sa zmocnili majetku Mladeneckého spolku a z iniciatívny českých úradníkov a ich pomocou si založili telocvičnú jednotu SOKOL. Nastalo triedenie duchov. Vznikli aj u nás dva tábory. Tábor zachováajúci dedičstvo otcov a vyvíjajúci svoju činnosť na tradíciách našich národných buditeľov a tábor takzvaných pokrokárov budujúcich na línii slovenskému duchu nepriateľskej a cudzej.

Po tejto roztržke nezložili sme ruky do lona, ale s tým väčším entuziazmom dali sme sa do práce na národa roli dedičnej. Podľa vzoru moravských založili sme si už koncom roku 1919 Telocvičnú jednotu Orla, okolo ktorej sa zoskupila všetka národne uvedomelá katolícka mládež.

I keď nám z toho bolo trpké, mal tento rozkol aj kladné stránky, lebo na kultúrnom a uvedomovacom poli nastalo skutočné zdravé zápolenie. Mój denný pracovný režim bol husto nabitý; každú voľnú chvíľu som obetoval orolskému hnutiu. V prvom rade sa bolo treba starať o hodnotnú kultúrnu činnosť v našej jednote, kde skoro celá práca spočívala na mojich pleciah. Naše horlivé divadelníctvo s nacvičovaním stále nových hier obmesačne som už spomenul. Nedele sme trávili zakladaním orolských jednot po okolitých obciach, ku každej takejto príležitosti musel som si pripraviť aj primeranú prednášku. V letnom období nebolo takmer nedele, žeby sa naša jednota nebola zúčastnila na niektorej orolskej slávnosti v oblasti Považia.

Orolská myšlienka na našich Kysuciach zapustila hlboké korene a jej rady sa vzťahovali každým dňom. I keď mali Sokoli všetku podporu zo strany úradov a najmä podporu zo strany českých sokolských jednot, ktoré ich hmotne podporovali, zostávali čo do počtu slabí a kultúrnou činnosťou sa nám nemohli vyrovnávať. Čo nedosiahli takto, dopĺňali robením prekážok, intrigami a nezákonnosťami.

Správu o tom prevzal aj náš Tatranský Orol: Šiky naše mladších aj starších bratov zo dňa na deň vzrastajú, čo je našim neprajníkom veľmi proti vôli, a preto sa usilujú nám všemožne prekážať. Tak aj Vianočnú divadelnú hru nám chceli prekaziť tým, že nám odoprelí prepustiť javisko, ktoré si v mene slobody nezákonne prisvojili. A preto touto cestou úprimne ďakujeme našim dobrodincom, ktorí nás tak peňazitou ako aj inou pomocou pri vybudovaní nového javiska podporili.

Vzrdo tomu, nakoľko od nás stačí, širšie orolskú myšlienku jak divadlom tak poučnými prednáškami medzi zavedeným ľudom doliny kysuckej. O poučnozábavné večierky postarajú sa týždenne 2 razy naši horliví pracovníci za orolskú myšlienku, menovite: br. Koloman Horniš, br. Justín Tarábek, br. Jozef Zima a s. Irenka Dualská, ktorým i touto cestou srdečne ďakujeme.

(Pokračovanie v budúcom čísle)

predali svoje podiely za babku tým, čo si videli ďalej od nosa a lacno získali majetok pre svojich potomkov. V obci bol krčmárom Matusčík, ktorý možno aj za liter vína kupoval osminu. Stal sa najväčším spolujateľom s asi so 70 osminami.

Farár Valjašek svojím organizátorským nadaním zasahoval aj ináč do života svojich farníkov. Zriadil spoločnú sýpku obilia s názvom Útočisko. Ak bol úrodný rok a miestni maloroľníci mali prebytky obilia, uskladňovali ho v Útočisti, odkiaľ si potom v roku neúrody obilie vyberali alebo odstupovali tým, ktorí takúto rezervu nemali. Útočisko spravoval miestny kostolník. Viedol presnú evidenciu prijatého a vydaného obilia. V deň, keď vydal poslednú štvrtku obilia, hlásil to dôstojnému pánu farárovi. Ten smutne-žartom poradil: "Nuž, zotri nápis Útočisko a napíš "Tuto čistě". Táto budova - dúfam - sa ešte nachádza vedľa budovy urbárskej krčmy a miesto pre nápis na nej.

Pavol Valjašek sa narodil roku 1814 v Tepličke nad Váhom a zomrel roku 1891 v Nesluši, kde je uložené jeho telo na večný odpočinok. Nad jeho hrobom sa týčia tri jedle ako výraz vďaka za všetko dobré, čo na prospech svojich farníkov vykonal.

O neslušskom nárečí sa žiada uviesť, že je odlišné od nárečia okolitých obcí, ba líši sa celkovo od kysuckého nárečia. Jadrom neslušského nárečia je takmer čistá stredoslovenčina s tou výnimkou, že v tretej osobe množného čísla sa zakorenili široké ä (namiesto robia - robá atď.).

ŠMÁTRANIE NAISTO

Nastúpením učiteľského miesta

kráčenje nemalo tu skoro žiadne tradície. Starší spomínali na boje medzi ľudákmi a liberálmi, no to boli iba epizódy trvajúce niekoľko týždňov. Odvolilo sa, liberáli oklamali ľudákov, zvíťazili, ľudáci si požalili a zasa šlo všetko v starých koľajniciach.

Na slovenskú inteligenciu, sledujúcu politické dianie a podieľajúcu sa na ňom, deprimujúco zapôsobilo defetistické vyhlásenie Slovenskej národnej strany 5. augusta 1914, v deň vypovedania vojny Rusku: Aby sa vyhlo nedorozumeniu, aké v pohnutých časoch ľahko môže vzniknúť, predsedníctvo Slovenskej národnej strany na celý čas začatej vojny zastavilo všetku činnosť svojej strany a pričínilo sa i k tomu, aby už opovedané shromaždenia slovenských kultúrnych spolkov (Muzeálnej slovenskej spoločnosti a Živeny) boli odročené.

Vytýčená pasivita na celé obdobie vojny vytvorila v politickom živote národa už úplné vákuum. Po stránke osobnej bezpečnosti treba uznať, že neboli vešaní a strieľaní naši národní predstavitelia, ale zadarmo to nebolo. Azda až do začiatku roku 1918 slovenské noviny vychádzali len preto, aby vychádzali. Skutočných a pravdivých vnútropolitických a najmä zahraničnopolitických správ sa objavovalo nanajvýš poskromne. Národ z nich nezmúdrel a bol odkázaný na správy z druhej a tretej ruky. Táto stagnácia ovplyvnila i náš poprevratový politický život. Otvorených a nebojácnych bojovníkov za našu slobodu bolo veľmi málo, a ak aj boli, neboli národu dost' známí. Pre túto príčinu sa v prvých rokoch oslobodenej vlasti uplatnili aj všelijakí pseudovlastenci a priatelia ľudu.

Dobre sa v ňom cítili robotnícki a remeselnícki chlapci ako aj študenti. Triedna priehrada zmizla a vznikol demokratický život.

Kultúrny život začali sme budovať na bohatých tradíciách založených vdp. Dr. Kmeťkom, našim dlhodobým kaplánom a katechétom, a Jankom Pöstényim, kaplánom, ktorý blahodarne pôsobil v našej obci v posledných rokoch pred-prevratových a poprevratových.

Začali sme s divadelníctvom. Medzi ochotníkmi bol taký bohatý výber, že sme v dvojmesačných intervaloch nacvičovali jednu hru. Najradšej sme siahali k hrám Ferka Urbánka, ktorých deje boli najbližšie nášmu kysuckému životu. Zanechávali v obecensťve nezabudnuteľný zážitok. Najmä ľudové spevy, ktorými bola každá Urbánkova hra popretkávaná, pôsobili silným dojmom a udomácnili sa v našich kysuckých rodinách. Nacvičoval ich pri harmónii p.kaplán Pöstényi. Ja som vystupoval v každej hre ako herec a neskoršie i ako režisér.

Keď hovorím o divadelníctve, patrí sa spomenúť aj ťažkosti v tejto činnosti, akým by sa neskoršie generácie veľmi nechceli pozerat' na kľb. Stáleho javiska nebolo a chýbali aj ostatné náležitosti. Javisko bolo treba pred každým divadelným predstavením znova postaviť. Najprv sme museli postaviť pevné kobyliny a pozháňať silné foršty, ktoré slúžili ako pódium. Kulisy sme si maľovali sami na celulóze. Táto otrocká práca vyžadovala skutočných ochotníkov. Ochota bola však taká veľká, že každú ťažkosť prekonala láska k veci.

Jednota v Mladeneckom spolku začala sa s prílevom českého živlu rozkladať. Českí úradníci boli hojne

V rámci edície *rewind*, ktorú vedie literárny vedec a univerzitný pedagóg Ján Gavura, sa podarilo občianskemu združeniu FACE – Fórum alternatívnej kultúry a vzdelávania vydať vzácné dvojzväzkové dielo významného predstaviteľa slovenskej katolíckej moderny Jána Motulka. Prvý zväzok s názvom „Za nekonečnom svitá I: V mimózach vietor“ vyšiel ešte na konci roka 2019 a na sklonku minulého roka vyšiel aj druhý zväzok „Za nekonečnom svitá II: Puknutý hlas“.

Oba zväzky zostavil literárny vedec a univerzitný pedagóg Jozef Brunclík, pričom ich obohatil o úvodnú štúdiu a bohatý poznámkový aparát (vysvetlivky pojmov, výrazov a mien, edičná poznámka). Skúsenosti má skutočne bohaté, veď vo svojom literárnovednom výskume sa dlhodobo venuje tvorbe umeleckého zoskupenia autorov slovenskej katolíckej moderny. V roku 2006 skoncipoval monografickú prácu „Prameň živej vody v diele Svetoslava Veigla“, ktorá bola publikovaná v súbornom diele tohto autora nazvanom „Keď anjel v tebe spieva“. Väčšina Brunclíkových štúdií je však zameraná najmä na reflexiu a interpretáciu tvorby Jána Motulka. Jeho neutíchajúci bádateľský záujem o túto osobnosť napokon vyústil do vydania vedeckej monografie „Introvertnosťou ku katarzii (Lyrický svet v tvorbe Jána Motulka)“, ktorá vyšla v roku 2014 (druhé doplnené vydanie v roku 2017). Chronologicky v nej zmapoval, interpretačne analyzoval a zároveň dôsledne literárnokriticky zhodnotil literárnu tvorbu Jána Motulka v kontexte slovenskej literatúry 20. storočia.

Jozef Brunclík naďalej pokračuje v zaplňaní bielych miest, ktoré v dejinách slovenskej literatúry po februári 1948 vznikli v dôsledku dogmatickosti literárneho schématizmu, ktorý aj Jánovi Motulkovi neumožnil „publikovať v etablovanýchdobových

periodikách i vydavateľstvách“, pričom tiež viedol „k zastieraniu jeho profilu a zamlčivaniu“ (2019, s. 8). Práve citované časti textu sú súčasťou Brunclíkovej úvodnej štúdie „Literárnokritické i literárnohistorické prieniky k poézii Jána Motulka“, ktorá vovádza prijemcu do prvého súborného vydania básnikovho diela „Za nekonečnom svitá I: V mimózach vietor“. Okrem doteraz knižne publikovaných zbierok autora obsahuje aj tie, ktoré ešte knižne publikované neboli. Súčasťou vydania sú tiež básne, ktoré vyšli len v časopisoch alebo zostali len v rukopisnej podobe.

Cieľom Brunclíkovej úvodnej štúdie je predstaviť najmä Motulkov vzťah k poézii, literatúre, umeniu, kultúre a humanizmu, ktorý u neho

zbiere „V mimózach vietor“ (1947) sa stáva predmetom Brunclíkovej detailnejšieho interpretačného záberu, v ktorom analyzuje širokú paletu motívov, pulzujúcu „v intenciách etického a hlavne kresťanského kódexu“ (2019, s. 20). Následne sa zmiňuje o vizionárskej Motulkovej básnickej skladbe „Čas Herodes“, ktorej alegoricko-apokalyptický obraz jasne prezentoval pofebruárové spoločensko-politické následky. Dielo, ktoré sa oficiálneho vydania dočkalo až v roku 2003 (dokonca i v českom preklade zásluhou obdivovateľa slovenskej poézie Martina Kučeru), pertraktuje Brunclík cez prizmu zaujímavej názorovej škály viacerých recenzentov a posudzovateľov. Prezentuje tiež Motulkovu snahu opätovne sa v čase

„poväčšine povahu intencionálnosti a pragmatickosti“ (2019, s. 41 – 42). Jedným dychom však dodáva, že predsa len bola motivovaná „životnou skúsenosťou autora, svetonázorom a jeho povahou katarzne zmýšľajúceho introverta“ (2019, s. 42).

Druhý zväzok Motulkovej básnickej tvorby „Za nekonečnom svitá II: Puknutý hlas“ obsahuje zbierky, ktoré už mohli byť po roku 1989 oficiálne knižne publikované. V úvodnej štúdií „Literárnokritické prieniky k publikovanej poézii Jána Motulka v ponovembrovej slobode“ dochádza k interpretačným prienikom do Motulkovej básnickej tvorby v chronologickom poradí, t. j. ako boli jednotlivé zbierky knižne publikované v 90. rokoch 20. storočia a v prvých rokoch 21. storočia. Vlastné

Motulka s názvom „Havrania zima“ (1996) je podľa Jozefa Brunclíka spojená s hodnotením autorovho života a so spomienkami na „detstvo, rodičov a rodný kraj“ (2021, s. 18). Zdôrazňuje však aj neustále nastavenie lyrického subjektu na metafyzično: „Je to poézia spontánneho prejavu viery v Boha, ľudskosť a dobro, štylizovaného do konceptu modlitbových textov“ (2021, s. 18). Predmetom záujmu sa stáva aj koncízne porovnanie Motulkových básní s poéziou súputníka z katolíckej moderny Janka Silana, či reflexia veršov, v ktorých sa autor opätovne vyrovnával s hrôzami druhej svetovej vojny, s represiami komunistického režimu a ďalšími medzinárodnými tragédiami.

Recepčne veľmi zaujímavý prízor, ktorý svojimi originálnymi interpretačnými sondami sprístupňuje Jozef Brunclík všetkým záujemcom o poéziu Jána Motulka, sa utvára aj v rámci reflexie ďalších básnických zbierok. V zbierke „Strmé schody“ (2000) sa náležite sústreďuje najmä na Motulkove poetické sprítomňovanie eschatologických otázok a podobne ako pri recepcii predchádzajúcej zbierky, aj tu si všima jej tematickú príbuznosť s tvorbou ďalšieho autora katolíckej moderny Svetoslava Veigla. Dotýka sa však aj nerovnomerne vyváženej kvality jednotlivých cyklov Motulkovej zbierky.

Napokon i v posledných dvoch Motulkových knižkách „Na Božej brúske“ (2005) a „Jesenné paberky“ (2010) pozoruje J. Brunclík obdobné tematické i motívické zameranie básní ako v predchádzajúcich zbierkach. Dôsledne tak objasnil koncepciu tvorby Jána Motulka, ktorú rozvíjal a sprítomňoval vo svojej ponovembrovej básnickej produkcii.

Obidva zväzky Motulkovej básnickej tvorby sú tak dôkazom toho, že umelecká tvorba bardov slovenskej katolíckej moderny má čo ponúknuť aj súčasnému príjemcom.

JÁN GALLIK

Dvojzväzkové dielo Jána Motulka

„začali prehlbovať už jeho rodičia vytvorením pokojného rodinného zázemia“ (2019, s. 8). Nechýbalo v ňom ani vedenie ku kresťanským hodnotám, ktoré naplno determinovali jeho umeleckú tvorbu. Jozef Brunclík sa postupne zmiňuje o Motulkovom záujme o veci verejné, ktorý v ňom vyvolali najmä zložité spoločensko-politické okolnosti z konca 30. rokov 20. storočia (Viedenská arbitráž či Druhá svetová vojna). Dôraz tiež kladie na predstavenie jeho literárneho vývoja, na počiatku ktorého stála renomovaná osobnosť z okruhu katolíckej moderny – básnik a kňaz Ján Haranta. Okrem „gescie“ nad Motulkovou juvenilnou tvorbou bol výrazne nápomocný aj pri vydaní jeho debutovej zbierky „Blížence“ (1944). Spoločne s druhou Motulkovou básnickou

politického uvoľnenia zapojiť do literárneho života. Upramuje pozornosť na (po)normalizačné obdobie, v ktorom sa pokúsil zareagovať na vzniknuté zmeny, a to publikovaním svojej básnickej tvorby najskôr časopisecky a následne knižne. Po dvadsaťročnom knižnom nepublikovaní mu tak vyšla básnická zbierka „Zobúdzanie popola“ (1970). Podľa Jozefa Brunclíka v nej kládol dôraz „na vnútorné hodnoty človeka a ľudstva, pričom neustále upozorňoval na svetlá apokalyptických dejín“ (2019, s. 30).

Záver štúdie napokon patrí zhodnoteniu Motulkovej tvorby zacielenej na detského prijemcu, ktorú Brunclík vníma ako iniciačne podporovanú „z exogénneho, často i z neliterárneho prostredia (najmä v štyridsiatych rokoch dvadsiateho storočia)“ a mala

literárnokritické hodnotenia Motulkovej tvorby usúvzťažňuje Jozef Brunclík s názormi viacerých literárnych kritikov, historikov či básnikov (J. Pašteka, J. Melicher, P. Liba, I. Hocheľ, J. Buzássy, T. Križka, P. Sokolovič, P. Běles, D. Rebro a i.), pričom dôsledne vníma i jej vývoj na pozadí dôležitých spoločensko-politických udalostí a zmien, ktoré sa udiali v strednej Európe na prelome 80. a 90. rokov 20. storočia. V zbierke „Fialové žalmy“ (1992), ktorou súborné dielo začína a motivovalo zostavovateľa aj k výberu fialového obalu, si okrem viacerých motívických línií (očakávanie belasej jari, reflexia nadprirodzena, otázka (ne)jestvovania, všemohúcnosti Stvoriteľa atď.) všima aj vývin Motulkovho poetického vyjadrovania.

Ďalšia reflektovaná zbierka Jána

JÁN MOTULKO

TICHO

Bozkaj sa kolenačky s nebom,
posviackou zvonov klasných očarená,
zdúva ti líca vôňou chlebnou
nepokoj pre nás.

Neodíd', len povedz,
že sa menej strácaš,
pšeničných polí veslom
zmysel slova načni,
nech zneje chlebom, jak ty sama, keď si spiaca,
jak prievan ruží zo snov námesačných.

Neodíd', však oči zorničkám daj práve ty,
čo zlatoústa do slov snežíš.

A bude ticho, ako keď vetrík stúpa na kvety,
ako keď pole žehná malý Ježiš.
(zo zbierky Blížence)

POTOM

Nie, nekrváca ako prišla,
však ešte stále smutná stojí.
Vítazne zneje vzlykot píš'al,
ale si nikto nepristrojil
srdce, ako sa patrí k tomu.
Tu stopy vedú cestou z domu.
Nie, nekrváca. Kto by nežil,
keď zdvihne hlavu z kameňa?
Ešte nás celkom neosvieži
je tichá hĺbka pramenná,
až keď jej kvety zronia stromy.
A nás keď bolesť viacej zlomí.

(zo zbierky Zobúdzanie popola)

ČAS MINULÝ

Obraciam oči v zašlosť populavý,
na hodinu latinčiny.
Perfectum: čas vypálený z hlíny
stratil hlavu.

Pregígam stránky,
čo sa v slzách kúpu.
Bez práce muži. Rachitické deti.
Kométa vojen. Oslnivo sviati
homo homini lupus.

Tackavé kroky. Človek? Zviera?
Motká sa k labyrintu dverám,
murivo kladie na ne

a krvou svojou zapečatí:
Ten čas sa viacej nenavráti.
Perfectum. Dokonané.

(Zo zápisníka – báseň prvý raz knižne publikovaná
až v danom súbornom diele)

VDOVA

Dnes je deň prvý po zhasnutí
vzťahových krokov,
ktorými si prešľapal chodník
na zhrbený koniec života.

Dnes je deň prvý, čo sa drobí
slaná večnosť
do nadmerného bytu
užasnuteho srdca.

(zo zbierky Fialové žalmy)

JARNÝ OBRAZ

Silí sa do kvetu
ten pupeň v čerešňovej chvojke.
No ešte nie je tu.
Kúpem ho vo vývojke
a hľa, už tvar tváří
presvitá z papierovej zimy.
A keď sa nezdarí?
Nuž čo, i nepodarok prijmi.
O rok to zasa skúsiš:
Podčiarkneš,
zrátaš novú sumu.
Raz podariť sa musí
ten jarný obraz do albumu.

(zo zbierky
Havrania zima)

UZLY (Valérii)

Blahoslavená
hladká
niť života!
Ale čo žitia dane?
Uzlíky, uzly na nej,
tvrdé jak
zrnká
v ružencovom poli?

Lebo aj také
uzlíky a uzly
na nej sú
a boli.

Hľa, otázka:
uzlíky a uzly
sú
na Božích vázkach.

A viem,
že Boh,
Boh milosrdná porota,

tie uzlíky a uzly
na tej uzlovitej niti
hoc až na večnosti, ale
on
ich rozmotá.

Kurz vlastivedy

Prezident Tiso,
ctihodný na výsosti,
cez prsty – za nechty!
prst' tvojich kostí...

A blank kurzor blinká:
- Kde sa ich stráni?
Rec! -
Aj ten ich arcizrec
Hlinka.

Akú im hodiť kosť,
čo uctievať si môžu?!

Privez im spoza mláky
Hodžu

padnúť si vzácny hosť
a delikátny kost
kôrku domácu požuť.
A zaujať ten post.

Het éry baže
kutraj si hrdinu rínka!
Či kto z nich zomkne
pery
- vystrč im kostrč
Masaryka.

Maléru kadidlom kadit' sa
netrochár!
Kráž a kríž hru že zhral
Popol Tvár.

Kde stál voj??
Kde stál boj?!

Trój-stroj-Bój-
London-don
prst v tom mať istý
pseudonároda sú
národné ksichty.
Seba separatisti.

- Pávichvost! – Zde!
Vlastí ako Vlastí!

Strp v ústach, synu,
slinu pokrútenú
ako svoju cnosť!

Že my, čo sme,
sme oni!
Kmíni lósu vojny,

chrabrovraždy lúmeni
v prológu ich umení:

invazívnu

si prizvať na to
čižmu,

hlavy zhubu
búdu ľudu,

dosť pojmy
prekabátiť
a uniformy,

dosť minca bez líca,
už nie podľa fámy,

na futro drámy
huriavk
oázy

ašpirantov raty,

HURÁ, čo – ó,
AZYL!
Židov zmrazí
a porazí.

Ó, Srbi, Poliaci,
pekiel pravé dukáty!

Svojumní – Rumuni!

Čuť chceš to NIE,
čo si hovorí POVSTANIE!

Nie: povstal's
regrút;
nie: hôr prtíť
grunt;
nie: frontom
dediny;
nie: biľag
za to našiť;
nie: zaonačiť
božie dejiny;
nie: veci našej reči
kostrč skrz krk strčiť
pred čatu citovaná tvár:
echtnároda rádoby
rováš slobody.

Daj si hryz z toho
závinu slobody kryš!

Vsiakni pach víťaza,
čo naposol im prischol!
Kód uspôsobenia ich krvi
ešte vždy zbehnúť cti
ako prvý.

Bol štát
zasa ich
a Tisov obelisk.
*

Tridsať liet a Gustav Mahler
pokynul sám: dohrať malér.
Meru ešte mieru, hrnček-var,
satanáša duši nedopraj!

Krížom v našom poli
leží aku-aku.
Obleť, vtáku, dáku
roveň jeho šľaku.

Lámať budú spektrá
nad ním dejiny:
bolo ako bolo
z našej horniny.
*

I vzal sa kdes
zakopaný pes
cválať na náves?!

Stratíš sa, vidina
- si
z kupónu škrupina,

zrady raj,
radodaj,
odkundes.

Našich čias
najtakzvanéjši
čísi štát.

Švindľu nos na vernosť!

Komu sa vyspovedáš?
Pnie sa tieň - zízaj sem,
sveta vlastiveda!

Kat vraj, čo tohto súdil,
sám sa s ním v slučke
združil

prinakloniť nám cnosť
a priklincovať jej moc:

Ad Rex Origo
ordino Nex -
exorno
odi.

Odri hátku
o kryptu tohto

bratstva v štranku,
do fanfár kleptostánku
čuls?
periel slz suchých
našej klenotnice škripot:
Šmigovský, Malár,
Zverin a Kanák,
Jurech,
Ištok,
Tiso ...
prsty pre prsty
fair-play ruky.
Klop na tú kryptu, klop!

Bol náš pakt
Štúr-Bernolák.

Rýdzi
znel cveng
Ligy.

Perutí
šumom
Škultéty.

Chiméry
líce-rub
nezloží,
nezloží Krčméry.

Bol
a bol
anjel Rázus,
toho Raz "Už!?"
Sitna kázus,

jediný nás
zmieriť
našej klenot-
nice nefrit.

Dávajú, synku, pri okienku
štátov balených haleny.

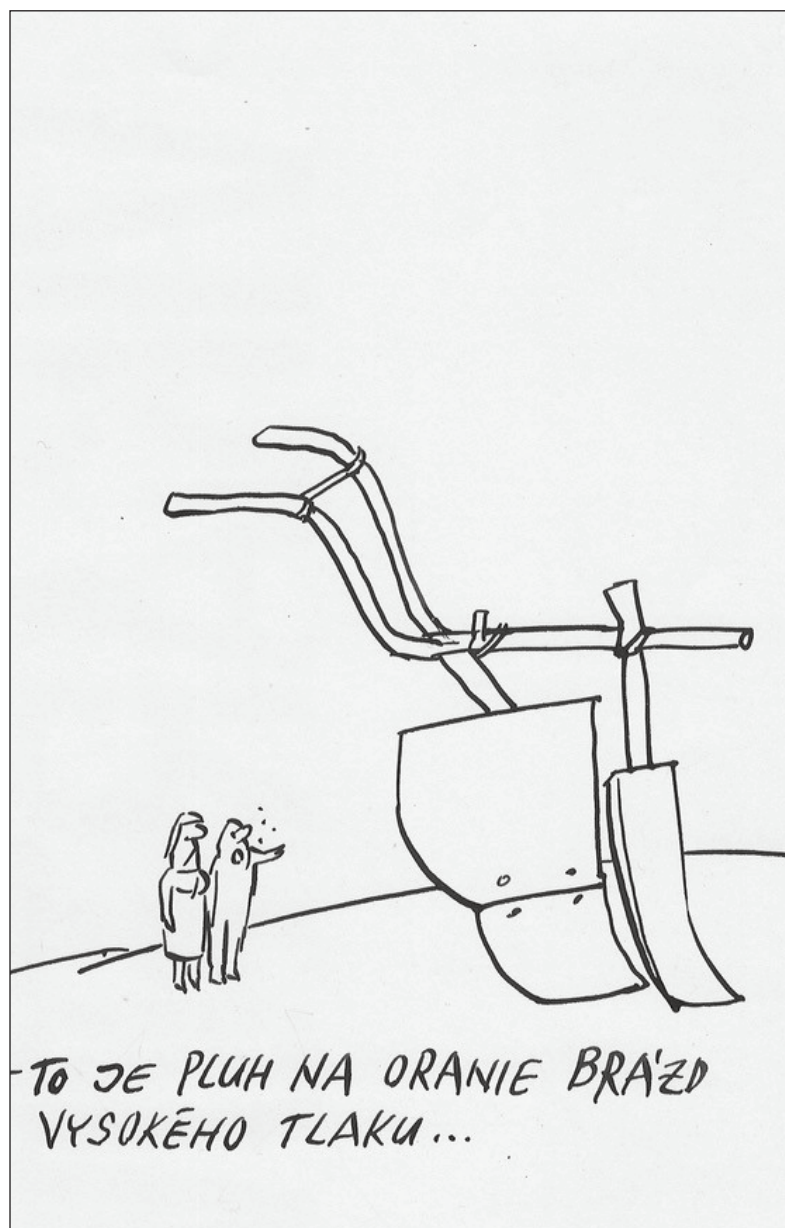
Hrdosti toho mena,
čo obojakosť neznamená,

národa Z Vrchu
čo nehrnie sa spustiť

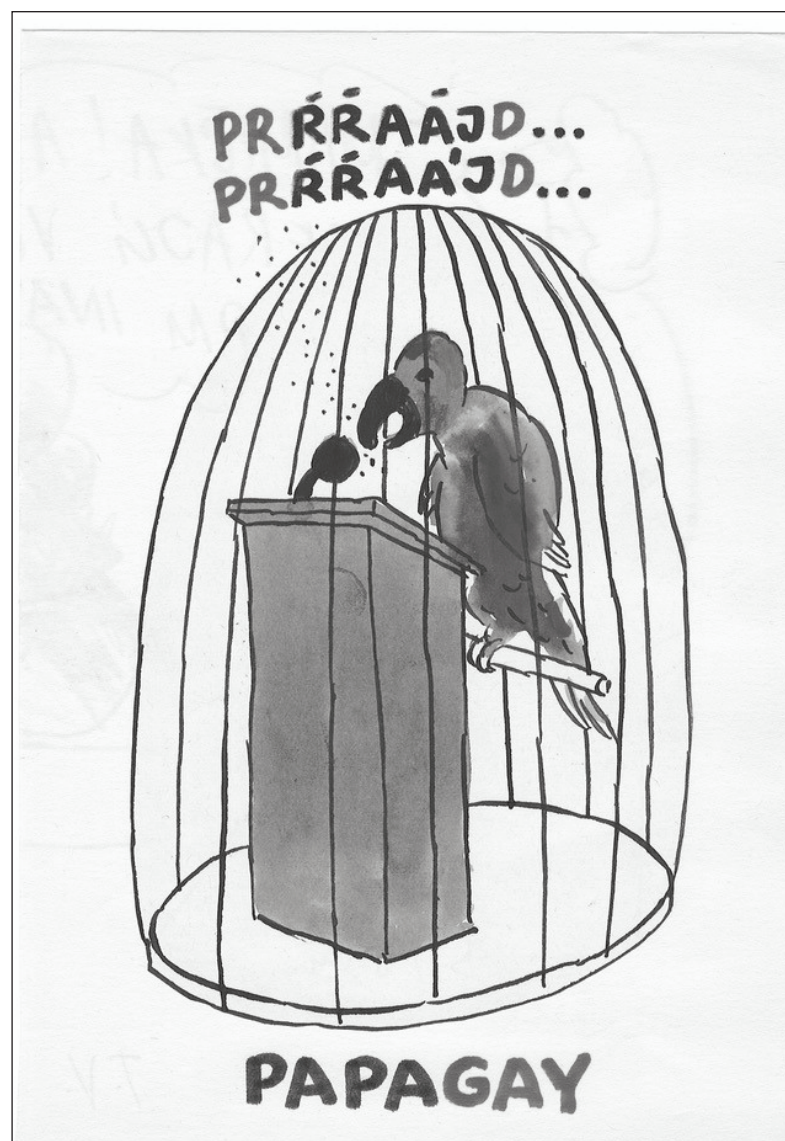
Slovenský štát
sú tvojich prstov prúty.

Prsty v hrsti.

JURAJ HORNIŠ
(9. 1. 2013 - 6. 4. 2019)

Zo skicára Andreja Mišanka

(Pokračovanie z 5. strany)

- Rad Bieleho leva, čo do istej miery poznačilo jeho optiku, cez ktorú hľadel na Slovensko. Na jeho postojoch zanechala stopy aj trpká skúsenosť neúspešnej predchádzajúcej misie v Litve, kde sa ako presvedčený zástanca poľských pozícií a európskeho statu quo ante postavil na stranu poľského arcibiskupa vo Vilne proti národným požiadavkám Litovcov a krajinu musel opustiť. Na Slovensko prišiel teda so spomienkou na stroskotanú predchádzajúcu misiu, ktorá v ňom umocnila nevôľu voči štátoprávnym zmenám v Európe po roku 1938, i s poľskými sympatiami a nedôverou voči menším národom v poľskom susedstve, ktoré mali s Poľskom územné spory. Na Slovensku Burzio naďalej pestoval spoločenské styky s osobnosťami, s ktorými sa zoznámil v Prahe, resp. ktoré zostávali na československom politickom stanovisku a boli v opozícii k slovenskej vláde i slovenskej štátnosti (blumentálsky farár Augustín Pozdech, advokát Aristid Jamnický, Ján Ursiny, Peter Zatko a iní), od ktorých získaval aj väčšiu časť svojich informácií.

S výnimkou biskupa Michala Buzalku, ktorého bližšie poznal, pretože obaja bývali v Bratislave na Kapitulskej ulici, si Burzio nevybudoval dôvernejší vzťah k žiadnemu zo slovenských biskupov či verejne činných kňazov. Súviselo to aj s ďalším psychologicky citlivým momentom. Apoštolský nuncius bol vo vtedajších časoch chápaný nielen ako akreditovaný diplomatický zástupca, ale od konca prvej svetovej vojny sa dostávalo do popredia predovšetkým jeho vnímanie vo svetle zodpovednosti a dôstojnosti ako priameho zástupcu pápeža voči miestnym cirkvám. „Persona haec mea non est mea, sed eius qui misit me,“ vyjadril sa v tomto zmysle apoštolský nuncius Achille Ratti v liste poľským biskupom. Absencia jasných pravidiel (napríklad o tom, či sa nunciovia majú zúčastňovať na zasadnutiach miestnych biskupských zborov, alebo nemajú, a ak áno, s akými právomocami) a množiac sa sťažnosti z niektorých vplyvných krajín so silným a sebavedomým episkopátom viedli k tomu, že Svätá stolica venovala v medzivojnovom období tejto otázke značnú pozornosť a zaoberali sa ňou viaceré plenárne zasadnutia troch kľúčových kongregácií – Konzistoriálnej, Kongregácie pre mimoriadne cirkevné záležitosti a Koncilovej. Ani mienka kuriálnych kardinálov však nebola jednotná a jednoznačná norma nebola prijatá. Fakticky tak pretrvávala situácia, že nunciovia sa považovali za priamych zástupcov pápeža v danej krajine a za najvyššiu autoritu voči miestnej Cirkvi. Hoci slovenský episkopát, ktorému chýbala nielen tradícia a sebavedomie starobylých biskupských konferencií v historických štátoch, ale aj postjozefínske štátocirkevné myslenie, charakteristické pre vysoký uhorský klérus, a v ktorého duchovnom a mentálnom svete dominovala tradičná „rímska“ orientácia slovenského katolicizmu a nespochybniteľná úcta k pápežovi i jeho zástupcom, prechovával synovský úctívny a oddaný vzťah k pápežovmu zástupcovi v Prahe či v Bratislave, predsa si tiež strážil svoje vnútorné kompetencie a vnímal, že Burzio nebol nunciom (a ani neskôr sa ním nikdy nestal). V diplomatickej hierarchii stál ako chargé d'affaires na najnižšom stupni a ako taký bol iba jednoduchým kňazom bez biskupskej vysviacky, aj keď sa psychologicky pri absencii nuncia za najvyššieho pápežovho zástupcu – „menšieho pápeža“ – považoval, čo viedlo k istému napätiu.

Iba vo svetle týchto faktorov je vysvetliteľné Burziovo tvrdé a nespravodlivé obvinenie, keď v správe do Ríma bez hlbšej znalosti vecí Vojsaška obvinil, že „má povest veľkého šovinistu“, dôvodiac tým, že „vyhnal z fár“ poľských kňazov a keď sa ich Burzio na žiadosť krakovského arcibiskupa Sapiehu zastával, odvetil mu,

Biskup Ján Vojsaška a Svätá stolica

že jeho „humánnosť [voči týmto kňazom] je takmer hriešna“.

Aj keď tomu Burzio neveril, Vojsaška napriek poľsko-slovenským územným sporom a ťažkému srdcu na polonizačné tendencie poľskej strany nemal nepriateľský postoj k severným susedom a v ťažkej situácii, v akej sa po roku 1939 ocitli, sa poľskému kléru, či na Slovensku, či v okupovanom Poľsku, usiloval podľa svojich síl pomáhať. Voči poľským kňazom, ktorých musel stiahnuť z kresla pastoračie, sa správal benevolentne, hoci nerešpektovali jeho jurisdikciu, a ticho toleroval ich zotrvávanie na pôvodných miestach, aj keď štátne orgány, dostáva-

na Slovensku útočisko alebo cez Slovensko prechádzali ďalej, kňazi, rehoľníci či kuriéri cirkevných inštitúcií. Za celé trvanie prvej Slovenskej republiky nebol niko z nich vydaný nemeckým orgánom. V roku 1943 dokonca biskup Vojsaška prichystal vo svojej diecéze ubytovanie pre emigrovaného poľského primasa kardinála Augustína Hlonda. Hlond emigroval z Poľska po vypuknutí vojny vedno s poľskou vládou a po krátkom pobyte v Ríme odišiel do Francúzska, kde žil tri roky. V roku 1943, keď predpokladal, že vojna sa chýli ku koncu, sa chcel presťahovať na miesto dostatočne bezpečné a pokojné, ale zároveň bližšie

voči Slovensku a v roku 1920 žiadal okamžité začlenenie slovenských farností na Orave a Spiši do Krakovskej diecézy. Varšavský nuncius Achille Ratti, neskorší pápež Pius XI., vtedy na adresu týchto požiadaviek do Ríma napísal, že „národný a politický motív je tu príliš evidentný, než aby ho bolo treba vyzdvihovať“.

Slovensko-poľské hranice na Orave a na Spiši zostali trňom v inak dobrých vzťahoch medzi Cirkvou na Slovensku a v Poľsku aj po roku 1945. Keď boli slovenské obce odtrhnuté v roku 1920 a prinavrátené v roku 1939 opätovne pričlenené v máji 1945 k Poľsku, ich obyvatelia sa všemožne snažili dosiahnuť

juce hlásenia o ich propoľskej politickej činnosti, naliehali na ich vykázaní. Usiloval sa nájsť pre postihnutých finančné riešenie ich situácie, niektorým vybavil, aby mohli pôsobiť ako výpomocní duchovní v rôznych slovenských kláštoroch či iných miestach a tam v pokoji a bezpečí prečkať vojnu, zatiaľ čo v Generálnom gubernáte by ich boli čakali tvrdé protipoľské a protikatolícke perzekúcie. Vojsaška pomáhal aj klerikom, ktorí pochádzali zo slovenských obcí včlenených do Krakovskej arcidiecézy, ale po okupácii západnej časti Poľska nemeckou armádou a vzniku Generálneho gubernátu nemohli riadne pokračovať v kňazských štúdiách v Krakove a žiadali o prijatie do kňazského seminára na Spiši. Ďalekosiahlejšie bolo, že Slovensko, a najmä Spišská diecéza, sa stalo najdôležitejším a často jediným komunikačným koridorom, cez ktorý Cirkev v okupovanom a z ostatných strán prakticky hermeticky uzatvorenom Poľsku udržiavala kontakt s vonkajším svetom a osobitne so Svätou stolicou. Cez priepustnú slovensko-poľskú hranicu prechádzali s tichým vedomím ministra vnútra Alexandra Macha i okresných náčelníkov jednotlivci i skupinky, prenasledované židovské obyvateľstvo, príslušníci Armije Krajowej, ktorí hľadali

k Poľsku, aby mohol byť v prípade potreby okamžite vo svojej vlasti a prispieť k tomu, aby sa po vojne v obnovenom Poľsku uplatnili kresťanské princípy usporiadania spoločnosti a nevyukol protikatolícky boj. Dňa 9. júna 1943 adresoval Hlond dlhý list kardinálovi štátnemu sekretárovi Maglionemu, v ktorom napísal: „Keď to okolnosti dovoľia, chcel by som potom odcestovať na Slovensko a ubytovať sa u J. E. Vojsaška, môjho priateľa, ktorého diecéza hraničí s Poľskom.“ Skutočnosť, že biskup Vojsaška bol s kardinálom Hlondom v dobrom priateľstve a v roku 1943 už na Spiši „pripravil pre neho útulok“ a „bolo mu ľúto“, keď sa kardinálovi nakoniec nepodarilo prísť, potvrdil neskôr vo svojich spomienkach aj vtedajší slovenský minister vnútra Alexander Mach. Tieni alebo aspoň cudzosť vo vzťahu dvoch susedných biskupov Vojsaška a Sapiehu, ktorá tak očividne kontrastuje s priateľským vzťahom s Hlondom, rovnako povedomým Poliakom, spôsobili zrejme aj iné okolnosti: kým Hlond rovnako ako Vojsaška pochádzal z jednoduchej sedliackej rodiny, Sapieha bol príslušník hrdej kniežacej rodiny a príbuzný bývalého poľského ministra zahraničných vecí Eustacha Sapiehu, ktorý začiatkom dvadsiatych rokov postuloval územné nároky

prinavrátenie na Slovensko, resp. k obnovenému Československu, proti rozhodnutiu veľmoci a nezaujmu Prahy sa však slabý slovenský hlas nemohol presadiť. Z ich dedín boli hneď po vojne vykázaní slovenskí učitelia a v jeseni 1945 bez akejkoľvek alternatívnej možnosti aj slovenskí kňazi. Stalo sa tak dekrétom kardinála Hlonda z 10. novembra 1945, ktorý vydal na základe splnomocnenia Svätej stolice, ktoré mu vzhľadom na mimoriadnu situáciu v Poľsku dala pred návratom z exilu do vlasti. Bolo súčasťou Hlondovej misie, ktorej cieľom bolo vytvoriť aspoň provízorne cirkevné štruktúry na novozískaných poľských územiach, zreorganizovať poľskú hierarchiu, posilniť v priebehu vojny narušené a z rôznych strán inštrumentalizované vzťahy medzi miestnou Cirkvou a Svätou stolicou a vytvoriť podmienky pre nejakú podobu modu vivendi s novou politickou mocou v Poľsku, aj keď ju Svätá stolica oficiálne neuznala. Rozsah a charakter týchto plných mocí však za neprístupnosti vatikánskych archívov zostáva sporný a ich uplatňovanie na bývalých nemeckých územiach pozdĺž novej hranice na Odre a Nise je dodnes predmetom pochybností o ich legitimitate a prameňom trpkosti v nemecko-poľských vzťahoch. Vojsaška sa vtedy opätovne obrátil listom

na kardinála primasa Hlonda i arcibiskupa Sapiehu a prosil ich, aby sa zasadili u poľskej vlády za prinavrátenie týchto území do Československa, ale jeho hlas opäť vyznel naprázdno:

Eminencia, čo som tu ná uviedol, je písané viac krvou ako atramentom... Krvou tečúcou z môjho vlastného srdca, lebo vo veci odtrnutých a proti vôli obsadených pokrvných Slovákov sa musím zastať... Od toho času – pod stálym tlakom poľskej polície – čo aj slovenskí dušpastieri museli opustiť svoje farnosti, položené veriacich je na zaplakanie...

Vojsaška preto prosil, aby poľská strana nedovolila naďalej sa rozrást' nepriateľským vzťahom medzi Poľskom a Slovenskom – medzi väčším a mocnejším bratom Poliakom a medzi menším, skromným a chudobným Slovákom – pre takúto maličkosť, ako je v pomere k veľkému Poľsku kúšik hornej Oravy a Spiša – dvoch dekanátov, spolu len 18 farností, naproti tomu toľké tisíce nešťastných a nespokojných obyvateľov.

Druhou vážnou otázkou vo vzťahu biskupa Vojsaška a Svätej stolice, ktorú neskôr opakovane tematizovali všetky ľudovodemokratické i komunistické obžaloby, bolo Vojsaškovo členstvo v Štátnej rade Slovenskej republiky. Štátna rada mala byť podľa pôvodnej koncepcie vysoký orgán štátnej reprezentácie, akási horná komora parlamentu sui generis, ktorej najvýznamnejšou právnou kompetenciou bolo právo dať podnet na trestnoprávny postih najvyšších ústavných činiteľov vrátane prezidenta. Na jej ustanovujúcom zasadnutí ju prezident Jozef Tiso nazval „strážou našej ústavnosti, ale aj čestnou strážou všetkého, čo národ doteraz mravne, hospodársky a kultúrne stvoril a bude tvoriť“, „tribunálom chrániacim hodnoty čistého, tvorivého života a poriadku v štáte“. Mala byť teda akýmiś „mravným svedomím“ národa, ale v čase jej vzniku išlo prezidentovi Tisovi aj o to, aby využil aj túto ústavnú možnosť na istú kontrolu vlády a osobitne Tukovej skupiny, ktorá sa po nemeckej intervencii v Salzburgu usilovala strhnúť na seba politickú moc a Slovensko otvoriť väčšiemu politickému a ideologickému vplyvu Nemecka. V realite slovenského politického života však Štátna rada nezískala nikdy väčší politický vplyv, ale zostala „na periférii politického života na Slovensku“ a nijako nemohla ovplyvniť reálny chod udalostí.

Štátnu radu tvorilo 19 popredných a všeobecne vážených osobností slovenského života. Jedným z nich bol aj biskup Vojsaška, ktorého do nej na návrh slovenských biskupov ako zástupcu Katolíckej cirkvi menovala HSLS. Okrem Vojsaška boli v Štátnej rade aj dvaja ďalší katolícki kňazi, zástupca Spolku svätého Vojtecha Mons. Ján Pöstenyi a Mons. Andrej Marsina. Na ustanovujúcom zasadnutí Štátnej rady bol Vojsaška zvolený za jej prvého podpredsedu. Druhým podpredsedom sa stal zástupca Evanjelickej cirkvi a. v., generálny inšpektor Bohuslav Klimo. V zmysle kánonického práva sa Vojsaška hneď na druhý deň prostredníctvom vatikánskeho chargé d'affaires Burzia obrátil na Svätú stolicu so žiadosťou o súhlas s prevzatím úradu. V sprievodnom liste Burzio žiadosť komentoval slovami, že „ide o čestný post, ktorý by však za momentálnych okolností mohol prinášať aj istú politickú a morálnu zodpovednosť“. Kardinál štátny sekretár Maglione poveril Burzia, aby spišskému biskupovi delikátne vysvetlil, že „Svätá stolica nevidí bez obáv, že kňazi najmä za súčasných podmienok prijímajú miesta, ktoré prinášajú politickú a morálnu zodpovednosť“. Ešte skôr, než Maglione toto odporúčanie sformuloval, sa však biskup Vojsaška obrátil 13. augusta rukou písaným latinským listom priamo na pápeža Pia XII., v ktorom mu vysvetlil poslanie Štátnej rady i okolnosti svojho členstva a prosil o súhlas s ním. Kým štátny sekretariát, u ktorého dominoval politický pohľad na vec, mal očividne

vážne pochybnosti a Vojtáššáka od prijatia členstva odrádzal, samotný pápež Pius XII. sa 10. septembra na súkromnej audiencii, na ktorej prijal Tardiniho, vyjadril, že „nemá námietky, aby J.E. Mons. spišský biskup [funkciu] prijal“. Po uplynutí trojročného mandátu v Štátnej rade, skôr než prijal opätovne menovanie, sa biskup Vojtáššák opätovne obrátil na Svätú stolicu so žiadosťou o súhlas, ktorý aj dostal. Biskup Vojtáššák mohol teda vždy, aj počas tvrdých výsluchov pred komunistickým procesom, s čistým svedomím vyhlásiť, že funkciu vykonával so súhlasom najvyššej cirkevnej autority.

Komplexná rekonštrukcia úlohy Štátnej rady zostáva naďalej deziderátom historického výskumu. Nielen preto, že delikátnej téme sa historici dlho vyhýbali, ale aj preto, lebo dokumentácia Štátnej rady sa zachovala iba vo veľmi fragmentovanej, útržkovitej podobe, roztratená v rôznych fondoch a archívoch, kam sa dostala vinou povojnovnej manipulácie s prameňmi. Ani zachované zápisnice a stenografické záznamy nezachytávajú v úplnosti priebeh diskusií alebo ich zachytávajú iba v stručných poznámkach. Samotný Vojtáššák zasahoval do diskusií počas zasadnutískôr zriedkavo a zväčša – aj keď nie výlučne – sa vyjadroval k cirkevným otázkam. Svoje pôsobenie v Štátnej rade nikdy – ani v spätnom pohľade – nevnímal ako politické, ale ako mravnú povinnosť účinkovať v ustanovizni, ktorá mala byť „najvyšším kontrolným orgánom nad verejným životom“. „Bola to ustanovizeň stavovská, nie politická,“ povedal o desaťročia neskôr Viktorovi Trstenskému. Inšpirovaný dobovou teologickou interpretáciou katolíckej náuky o spoločnosti, ako ju hlásali osobitne sociálne encykliky Leva XIII. a Pia XI., a teologickým myslením, ktoré z večných právd Kristovho posolstva nečerpalo iba články Kristy nasmerované do večnosti, ale aj orientačné zásady pre mravné konanie jednotlivcov i spoločenstiev vo všetkých okolnostiach historického ľudského časopriestoru, Vojtáššák od začiatku vnímal svoje kňazské evanjelizačno-pastoračné pôsobenie nielen ako službu pre spásu nesmrteľných duší. Vnímal ho aj ako spoluzodpovednosť za ich časné blaho, ako sprostredkovanie ideí, myšlienok a plánov Božích so svetom a mobilizáciu katolíkov na praktické uplatňovanie katolíckeho svetonázoru a uskutočňovanie prirodzeného práva a spravodlivosti, za ktorej integrálnu súčasť považoval aj uplatnenie prirodzeného práva na život pre politicky, ekonomicky i kultúrne zotročený a liberálno-sekularizačnými vplyvmi vo svojom kresťanskom duchovnom dedičstve ohrozený slovenský národ. Toto povedomie ho už ako mladého kňaza priviedlo k aktívnemu sociálnemu a tlačovému apoštolátu, v jeseni 1918 do radov Kňazskej rady a ako biskupa k podpore Katolíckej akcie ako moderného laického apoštolátu, katolíckych verejných sociálnych a kultúrnych aktivít, ale aj autonomistického zápasu za práva slovenského národa. Keď slovenský národ získal svoj vlastný štát, považoval Vojtáššák za svoju mravnú povinnosť verejne spolupôsobiť pri ochrane jeho kresťanského charakteru, v ktorom videl najdôležitejšiu záruku uchovania štátu i národa. „Každý krok, každé podujatie štátnikov musí sa diať v plnom vedomí, že keď nebudú plniť svoje poslanie, ako sa Bohu ľúbi, vtedy aj na nich splnia sa slová Pánovce: „Bude vám odňaté kráľovstvo (moc) a bude dané národu, ktorý plní jeho vôľu,“ napísal Vojtáššák v októbri 1938 na margo rozkladu Československej republiky, ktorá sa

pokúšala budovať „bez Boha, priamo proti Bohu“. Povinnosť dbať o uchovanie kresťanských zásad vo verejnom živote považoval Vojtáššák za zásadnú úlohu kňazstva aj na prahu nového života:

My strážcovia noci, musíme sa dnes, keď sa všetko začína v mene a v spôsobe kresťanstvom, s väčšou bedlivosťou venovať každému spoločenskému pohybu, aby sme učičikani pohodlným uspávaním, že všetko je v najlepšom poriadku, nemuseli onedlho zakúsiť, že minulé nepriateľské časy boli nám menej nebezpečné ako prítomné chvályace sa kresťanstvom... Stojte teda, bratia, na čele každého pohybu vo vašich farnostiach i dedinách a skúmajte duchov. Ak prestanete spolupracovať, ba viesť, ľahko sa môžu pokaziť aj veci najlepšie započaté, ale zanedbané.

Vojtáššák však zároveň rozlišoval medzi verejnými aktivitami duchovno-náboženského charakteru, ktoré považoval za povinnosť, a konaním striktno politického charakteru. V dôsledku stáročnej absencie vlastného štátu a asimilačných tlakov, ktoré najmä od druhej polovice 19. storočia viedli k dramatickej redukcii laických vyšších vrstiev, asimilujúcich sa v prospech maďarského národa, bol cirkevný a náboženský priestor často jediný, v ktorom mohol slovenský národ žiť a rozvíjať aj svoju národnú identitu, a kňazi predstavovali dlhodobo najväčšiu morálnu a sociálnu autoritu a hlavného nositeľa národného hnutia. Kým aj po roku 1918 pretrvával nedostatok laickej inteligencie, ale aj istá nedôvera voči nej zo strany kleru, a tiež masívne laicizačné tlaky československého štátu, biskup Vojtáššák toleroval, ba za niektorých okolností aj podporoval stranícko-politické aktivity svojho kňazstva v prospech Slovenskej ľudovej strany, ktorú považoval za nositeľku zásadného národného a kresťanského programu. Keď však dorástla silná generácia laických katolíckych vzdelancov schopných prevziať zodpovednosť za politickú sféru a zmenili sa aj rámcové politické pomery, v ktorých už Cirkev nestála zoči voči sekulárnemu, ba sekularistickému a inonárodne dominovanému, ale explicitne národne akresťanský sa definujúcemu štátu, ktorý však zase musel čeliť tlaku národnosocialistického Nemecka a jeho domácich súputníkov, ale aj konfrontovať sa s prirodzenou sekularizáciou slovenskej spoločnosti, otvárala sa novým spôsobom aj otázka autonómie svetských vecí, miery cirkevného vplyvu vo verejnej sfére i účasti kňazov na politickom živote. Spočiatku boli síce katolícki biskupi presvedčení, že mladý štát sa vo svojich začiatkoch ešte nemôže vzdať účasti kňazov, ktorí sa vo verejnosti tešili obrovskej úcte, na verejnej politickej službe, voči Svätej stolici však už jasne deklarovali odhodlanie postupne nahrádzať politicky aktívnych kňazov laikmi, len čo budú v dostatočnej miere k dispozícii. Biskupská konferencia v Žiline 24. októbra 1939 vydala vyhlásenie: „Dissuademus, ut Clerus immisceat se in res mere materiales“. V nových podmienkach začal aj Vojtáššák považovať politické aktivity kleru za čoraz menej potrebné, ba nevhodné, a ako jediný slovenský biskup ich – vedno s činnosťami ekonomického rázu, ktoré prinášali zisk, ako napr. členstvá v správnych radách – svojim kňazom v roku 1940 explicitne zakázal, resp. v osobitných prípadoch (napr. článkov do politickej tlačie) viazal na povolenie ordinára. Vojtáššákovou snahou bolo nasmerovať pôsobenie kňazov vo verejnom priestore tak, aby posilňovali jeho kresťanský charakter i rezistenciu proti vplyvu proti-

kresťanských ideológií, ale zároveň sa zabránilo povrchnému „katolíckemu konjunkturalizmu“ či, naopak, nebezpečenstvu, ktoré verejné angažovanie sa v zložitých časoch vystavovalo klérus riziku politickej zodpovednosti aj za počiny, ktorým nevedel zabrániť, ale ktoré protirečili jeho presvedčeniu. Aj ostatní slovenskí biskupi sa usilovali postupne zredukovať politickú činnosť svojich kňazov. Kým v roku 1938 bolo medzi poslancami Snemu Slovenskej republiky 12 katolíckych kňazov (dva z nich však zastupovali záujmy národnostných menšín), v roku 1943 biskupi vyniesli spoločné rozhodnutie, aby z každej diecézy bol v Sneme iba jeden katolícky kňaz, takže ich celkový počet sa zredukoval na šesť. Tento vývoj bol v úplnom súlade s vyvíjajúcimi sa želaniami a prioritami pápežov. Kým Lev XIII. katolíkov vrátane kleru priam vyzýval, aby svoje pastoračno-evanjelizačné úsilie zapájali aj do sociálneho a v osobitných prípadoch aj politického apoštolátu, Pius XI. už účasť kňazov na politickom živote v prípade potreby iba toleroval, postupne sa však usiloval ich počet zredukovať, a Pius XII. na ňu v exponovaných vojnových časoch už hľadil s obavami.

Najspochybňovanejšou kapitolou Vojtáššákovho verejného pôsobenia sú jeho prejavy v otázke židovského obyvateľstva, najmä na pôde Štátnej rady. V tomto príspevku, zameranom na vzťahy so Svätou stolicou, nie je priestor pre adekvátnu analýzu zložitej a vážnej problematiky židovského obyvateľstva na Slovensku, ani celkového postoja Katolíckej cirkvi či Vojtáššáka osobitne k tejto téme, ale musí sa obmedziť na niekoľko téz. Vojtáššák, ktorý pochádzal z chudobnej oravskej slovenskej roľníckej rodiny a od detstva zblízka videl a prežíval maďarizačný i sociálny útlak a obrovskú chudobu slovenského človeka, vnímal napätie v slovensko-židovských vzťahoch v ich národnom a sociálnom rozmere, najmä cez prizmu skutočnosti, že Židia na Slovensku žili uprostred slovenského národa, ale iba v mizivom percente sa hlásili k slovenskej národnosti, identifikujú sa s dominantnými maďarským či nemeckým národom, a tiež vo svetle veľkého nepomeru medzi nepatrným podielom židovskej menšiny na celkovom počte obyvateľstva a jej reálnym vplyvom v národnom hospodárstve a spoločenskom živote. Vojtáššák nepochybné súhlasil s tým, aby bol tento vplyv zredukovaný na podiel zodpovedajúci ich početnej sile a aby sa ekonomicky a sociálne posilnil chudobný, ba zbadačený slovenský národ. Rasovo či ideologicky motivovaná nevráznosť mu však bola úplne cudzia, takisto ako nábožensky motivovaný antijudaizmus, aj keď ako katolícky biskup a teológ nemohol nevnímať aj náboženský rozmer katolíckovo-židovských vzťahov v duchu dobrej teologickej interpretácie. Reflexie o odmietnutí Bohom zoslaného Spasiteľa Židmi, ktoré sa vyskytli vo vyjadreniach slovenských biskupov, neboli myslené ako teologické ospravedlnenie protižidovských opatrení, ale ako pokus pochopiť osudy Izraela z biblickej perspektívy dejín spásy. Teologické diskusie na túto tému sa v európskych teologických kruhoch viedli počas celého medzivojnového obdobia. Ohrozenému židovskému obyvateľstvu sa však Vojtáššák usiloval pomáhať ako vládca, povoloval krsty, aj keď si uvedomoval, že nie vždy išlo o skutočné konverzie, vzhľadom na vážnosť sviatosti však požadoval riadnu prípravu („My musíme pozor dávať, aby sväté veci neboly potupené a potupe vys-

tavené a aby ten krst skutočne slúžil k duševnému osuhu pokrsteného“) a až neskôr od tejto požiadavky upustil, intervenoval v prospech pokrstených Židov, aby nemuseli nosiť vonkajšie označenie, i v prospech nepokrstených, aby dostali výnimku z ustanovení protižidovského zákonodarstva, pokrsteného mladého muža židovského pôvodu prijal aj do kňazského seminára a neskôr vysvätil za kňaza. Spolupodpisal a stotožnil sa so všetkými vyhláseniami slovenských biskupov, ktoré odsudzovali porušovanie prirodzeného a Božieho práva pri zaobchádzaní so židovským obyvateľstvom, vrátane pastierskeho listu z 8. marca 1943, čítaného o dva týždne neskôr vo všetkých slovenských katolíckych kostoloch, ktorý bol najotvorenejšou vôbec prvým kolektívnym verejným odsúdením protižidovských opatrení zo strany katolíckych biskupov v celej stredovýchodnej Európe. Svätá stolica toto vyjadrenie slovenských biskupov neskryto privítala, o čom svedčí aj skutočnosť, že text pastierskeho listu v talianskom preklade publikoval aj vatikánsky denník L'Osservatore Romano a jeho obsah vo viacerých jazykových mutáciách tlmočil katolíkom na celom svete aj Vatikánsky rozhlas.

V historickej literatúre i publicistike sa vo vzťahu k Vojtáššákovu židovskej otázke najčastejšie cituje schôdza Štátnej rady z 26. marca 1942, na ktorej sa diskutovalo o zákonepobavujúcom židovských občanov štátneho občianstva a umožňujúcom ich deportácie na Nemcami okupované územia na východe. Rozpravasa konala v čase, keď deportácie už prebiehali a Štátna rada nemala nijakú reálnu možnosť ich zastaviť. Čo presne na tejto schôdzi Štátnej rady odznelo, nemožno za daného stavu pramennej základne spoľahlivo a v úplnosti zrekonštruovať. Podľa zachovaného záznamu o rokovanií zaujal Vojtáššák k otázke deportácií dost' pasívny postoj a vo svojom vyjadrení sa priamo zastal iba konvertitov, to jest kresťanov židovského pôvodu, poukázuc na stanovisko Katolíckej cirkvi, že pokrstených Židov treba pokladať za katolíkov plným titulom, na ktorých sa ustanovenia tzv. Židovského kódexu nemajú nijakým spôsobom vzťahovať:

Našou vlastnosťou by malo byť to, žeby títo skutočne boli považovaní za katolíkov, kresťanov a takto pokladaní aj pred zákonom. Jestli ale zákon, Kódex, platí a nedá sa obnoviť, tak neviem. Nech nie sú napospas a urážanie Židom títo. Nám bolo povedané, že na týchto ohľad bude braný, ale vyvezení budú. Budú osve, budú mať svoje školy, svojich duchovných. Či sa to stane, neviem o tom nič povedať. Uspokojuje nás, lebo nám to povedal. Ktorí sa aj dneska pridávajú toho pilne, stali sa krstom kresťania, tých prosím rozlišovať.

Treba dodať, že v tejto fáze sa všetci slovenskí biskupi sústreďovali na obranu pokrstených Židov, teda vlastných veriacich, ktorých obhajobu im nikto nemohol zakázať. Túto skutočnosť považoval za prirodzenú aj kardinál štátny sekretár Maglione, keď v reakcii na príslop slovenských biskupov predsedovi vlády Vojtechovi Tukovi zo 7. októbra 1941 vo veci Židovského kódexu s uznaním napísal, že argumenty biskupov protestujúcich proti porušovaniu práva na osobnú slobodu, majetok a ostatné občianske práva nestrácajú svoju silu tým, že sa za daných okolností obmedzujú na katolíckych Židov.

Podľa svedectva uznávaného hospodárskeho odborníka Jána Balka,

vtedy hlavného tajomníka Obchodnej a priemyselnej komory v Banskej Bystrici, malo však zasadnutie Štátnej rady 26. marca 1942 komplexnejší a búrlivejší priebeh, než zachytáva zachovaná zápisnica. Balko podrobil deportácie ostrej kritike z morálneho, právneho i hospodárskeho hľadiska a navrhoval, aby Štátna rada proti nim verejne protestovala. Podľa Balkovho svedectva jeho stanovisko podporili iba traja katolícki kňazi, teda aj Vojtáššák. Nie je jasné, odkiaľ poznal presný priebeh neverejného a obsa-hovo historikmi dodnes v úplnosti nezrekonštruovaného zasadnutia Štátnej rady chargé d'affaires Burzio, ktorý o ňom na základe informácií bližšie nešpecifikovaného pôvodu napísal voči Vojtáššákovu veľmi kritickú správu. Burziovo rozhorčenie v takej vážnej veci bolo pochopiteľné, vo vzťahu k Vojtáššákovu sa však zdá, že – opierajúc sa o sprostredkované informácie z tretej ruky – hľadel na neho cez prizmu apriórne negatívnej optiky vlastnej i svojich informantov.

Skutočnosť deportácií nemožno nijako zľahčiť ani ospravedlniť, nemožno však ani nevidieť, že nikto na Slovensku vrátane politických radikálov nemal vtedy ani tušenie, aký osud čaká deportované obyvateľstvo. Boli presvedčení, a medzi nimi aj Vojtáššák, že podľa medzištátnej dohody s Nemeckom ríšou židovské obyvateľstvo odchádza za pracovné nasadenie, resp. osídlenie do Generálneho gubernátu, zriadeného na časti územia okupovaného Poľska. Nikto ani v najinformovanejších politických a diplomatických kruhoch v Európe či v USA vtedy nevedel, že niekoľko týždňov predtým, 20. januára 1942, sa pri berlínskom jazere Wannsee tajne stretli politicko-ideologické špičky nacistického režimu a uzniesli sa na spôsoboch fyzickej likvidácie európskych Židov. Len čo sa však k Vojtáššákovu na jar 1943 dostali prvé správy, aký je skutočný osud deportovaných obyvateľstva, nezaváhal ani na chvíľku a ako jediný z biskupov okamžite siahol po pere, židovské memorandum vedno s alarmujúcim vlastným sprievodným listom poslal ministrovi vnútra, a tak prispel k tomu, aby deportácie až do Povstania, keď réžiu nad nimi prevzali Nemci, neboli viac obnovené.

Vážnou otázkou, ktorá Vojtáššáka zamestnávala od jesene 1939, bola otázka vojny a mieru. Rovnako ako pápež Pius XII. ani Vojtáššák sa vo svojich vyjadreniach na tému vojny a mieru nikdy nenechal zviazať k nejakým politicky motivovaným obviňovaniam, ale vojnu vnímal ako dôsledok odpadnutia ľudstva od Boha, od Božieho i prirodzeného zákona, a mier ako cieľ, ku ktorému je potrebná Božia pomoc a milosť, aby bolo možné prekonať konflikty a obnoviť pokoj medzi národmi. Hoci v roku 1940 bolo ešte Slovensko oázou pokoja, jeho územie bolo uchránené od vojnového konfliktu a ani jeden slovenský vojak nemusel bojovať na žiadnom fronte, Vojtáššák, ktorý s bolesťou sledoval svetový konflikt, s veľkým porozumením prijal výzvu pápeža Pia XII., ktorou sa hlava Cirkvi obrátila na všetkých biskupov a veriacich, aby 24. novembra venovali bohoslužby a verejné modlitby za prinavrátenej pokoja svetu, a osobitným obežníkom vyzval všetko duchovenstvo svojej diecézy, aby sa v tento deň zapojilo do „duchovného modlitbového ťaženia na nebesia“. Podobne promptne reagoval Vojtáššák i v nasledujúcom roku, keď vyzval spišské duchovenstvo, aby na žiadosť pápeža Pia XII. venovalo celý mesiac október spoločným verejným modlitbám za Cirkev a za pokoj.

(Pokračovanie v budúcom čísle)

KULTÚRA

Dvojtyždenník závislý od etiky
Redakcia: Sološnická 41, 841 04 Bratislava
Telefón: 0911 286 452
Vydáva Factum bonum, spol. s r. o.
Wolkrova 39, 851 01 Bratislava.
IČO: 35 734 710

Šéfredaktor: Teodor Krížka – Cena jedného čísla je 1.90 € (ročne 39,90 €) – Časopis vychádza každé dva týždne, s výnimkou mesiacov júl a august. Ročne vychádza 21 čísel – Stánkový predaj: Mediaprint Kapa, Pressegrasso, a. s. Objednávky prijíma Slovenská pošta na elektronickej adrese: ganisinova.renata@slpost.sk – Objednávky do zahraničia vybavuje: Slovenská pošta, a. s., Stredisko predplatného tlače, Uzbecká 4, P. O. Box 164, 820 14 Bratislava 214, e-mail: zahranicna.tlac@slpost.sk – Telefonické

predplatné: 02/54418091 alebo 02/54640949 – Registračné číslo: EV757/08 – Prijímame iba príspevky napísané elektronicke vo formáte word a graficky neupravené. Nevyžiadané rukopisy nevraciam. Stanovisko redakcie sa nemusí zhodovať s názorom autora – E-mail redakcie: teodor.krizka@gmail.com

Internetová stránka a archív ISSN 1335-3470 (tlačene vydanie)

časopisu: www.kultura-fb.sk – ISSN 1336-2992 (online)

(Pokračovanie
z predchádzajúceho čísla)

VRAŽDY V OBCI ČECHY (OKR. NOVÉ ZÁMKY)

...prípád (mučenia Slovákov) vzrušil Slovákov v Čechoch a rozhodli sa, že na sviatok Troch kráľov 6. 1., po bohoslužbách, zaspieva celý kostol na protest slovenskú národnú hymnu Hej, Slováci, ktorej spievanie, pravda, povolili na obsadenom území, ale žandári to fakticky nepovoľovali. Po zaspievaní hymny, keď sa vychádzalo z kostola, Ernest Ryban vytýkal Vincencovi Záhorcovi, že prečo ho udáva žandárom, a po ostrej výmene slov dal mu zaucho. Záhorec odišiel hneď k žandárom, kde oznámil okrem iného i to, že sa spievala v kostole slovenská hymna. Dvaja žandári popoludní asi o 14. hod. došli znova do obce a hľadali Ernesta Rybana.

... Ludia (asi 200 ľudí) sa zhromaždili na námestí. Bývalý starosta v obci. Imrich Bakoš, vyzval Ernesta Rybana, ktorý tiež prišiel medzi zástup, aby sa hneď hlásil u žandárov, lebo je nevinný a nemá sa prečo skrývať. Ryban sa žandárom aj hneď hlásil, ktorí ho zatkli. Imrich Bakoš pristúpil k žandárom a pýtal sa, prečo ho zatýkajú.

Namiesto odpovede žandári vyzvali zástup, aby sa rozišiel. Zástup sa nerozišiel, bolo počuť výkriky, že nedajú si svojich ľudí biť a mučiť. Žandári medzitým už viedli Rybana a boli od zástupu asi na 50 m. Rozhorčené výkriky v zástupe sa stupňovali. Zástup však stál len na mieste a vzrušene sledoval túto udalosť. Zrazu jeden zo žandárov sa zastavil a vydal druhému rozkaz: „Fegyvert tölcs - nabíť zbraň“ a hneď nato vyzval zástup k odchodu, vydal druhý rozkaz: „Fegyvert célba - lójj! - Mierit' - strel!“

Odznelo 6 výstrelov. Padli traja: Katarína Michalíková-Bakošová (sestra bývalého starostu), František Šulák, desaťročný chlapec a Ondrej Jatel, 50 ročný muž. Všetkých odviezli hneď do nemocnice do Nových Zámkov, kde Katarína Michalíková-Bakošová a František Šulák svojim zraneniam na druhý deň ráno podľahli. Šulák údajne už na ceste, Ondrej Jatel bol ťažko ranený do ruky. Zdôrazňujem, že použitie zbrane bolo celkom zbytočné, zástup vôbec neohrozoval žandárov. Žandári sa vrátili spolu s posilou onedlho z Kolty a zatkli ešte Jozefa Bakoša, bývalého starostu. Imricha Bakoša nenašli doma. Jozefa Bakoša a Ernesta Rybana ešte v ten večer v Kolte na žandárskej stanici strašne zbili a odviezli do Györu... (s.182)

ŠKOLSKÉ KRIVDY

Dosiaľ bolo po 10.novembri 1938 z obsadeného územia takýmto spôsobom vyhnaných 177 profesorov a učiteľov. Školy meštianske zanikli alebo teraz zanikajú. Ak pomery pôjdu takým spôsobom ako doteraz, za dva roky nebude ani jednej z pôvodných 29 slovenských meštianskych škôl.

Najhoršie však obišli školy ľudové. Tam, kde nebolo štatistickej slovenskej väčšiny, slovenská ľudová škola sa jednoducho zrušila.

Prepúšťaním veľkého počtu slovenských učiteľov a profesorov v Maďarsku, čím ich donútili emigrovať väčšinou na Slovensko (väčšina bola priamo vypovedaná),

utrpeť nesmieme nielen tamojšie školstvo, ale i celý kultúrny život slovenskej národnej skupiny a jeho možnosti do budúcnosti.

Maďarské školy boli väčšinou zriadené bez súhlasu slovenského obyvateľstva a každý pokus o slovenskú školu je pravidelne brutálne potlačený. Zaznamenané sú takéto prípady napr. v obci Ruskov, Nádožďi, Balog, (pozri doklad č. 40), kde všade žandári pokus o zriadenie školy hneď v zárodku udusili, prípadne žiadateľov poriadne zbili, dali uväzniť - a vyučuje sa ďalej po maďarsky.

Súbežne s výchovou školskou

ZDRUŽENIE SLOVENSKEJ INTELIGENCIE

Nalomená trstina slovensko – maďarských vzťahov

ide ruka v ruke ustanovizeň „Levente“, ktorá je vojensky organizovaným združením mládeže za účelom vojenského výcviku v čase od 12. roku do nastúpenia prezenčnej služby vojenskej. Duch tejto organizácie je šovinistický a rozhodne namierený proti nacionalizmu inonárodných menšín. Členov organizácie „Levente“ učia okrem špeciálne vojenských vecí aj všeobecnej vzdelanosti v reči a duchu maďarskom. Na povinné bohoslužby musí chodiť každý a byť prítomný na maďarských bohoslužbách. Slovenskí chlapi počujú maďarskú kázeň, ktorej nerozumejú, počujú maďarskú cirkevnú pieseň, ktorú nevedia spievať. Cvičiteľmi spolku sú zväčša Maďari, ktorí majú vyložené nepriateľský postoj voči slovenčine a slovenským snaženiam.

PÁLENIE SLOVENSÝCH KNÍH AJ CELÝCH KNIŽNÍC

Obecné knižnice sú väčšinou zatvorené, knihy boli zväčša uložené vo vlhkých pivniciach a na zaprášených povalách, niekde dokonca verejne spálené. Stalo sa tak napr. v obci Nádožď pri Košiciach, kde dňa 13. augusta 1939, keď ľudia boli na sv. omši v kostole, prišli žandári pod velením strážmajstra Kapuváryho, ktorý rozkázal školníkovi Imrichovi Šmucerovi, aby doniesol kľúče od notára a odovzdal ich strážmajstrovi Kapuvárymu. Potom žandári otvorili obecnú knižnicu v prítomnosti Šmucera, jeho manželky a chlapcov Jozefa Rusnaka a Ladislava Šimču, zobrali obecnú knižnicu v cene Ks 25 000, školskú knižnicu v cene Ks 10 000, slovenské odborné hospodárske a učebné knihy v cene Ks 6 000, spolu Ks 41 000.- a knihy na rozkaz žandárov Šmucera, jeho manželka, Rusnák a Šimča odniesli na školské ihrisko a tam žandári všetky spálili.

Tiež vtedy žandári zhabali i obraz Sv. Cyrila a Metoda, ten bodákmi prepichli a so slovami, že panslávski apoštoli patria do ohňa, hodili ho tiež do ohňa. Zhabali i slovenskú „zlatú knihu“ a listujú v nej, našli obraz bývalého slovenského košického biskupa Čárskeho.

Namaľovali mu fúzy a so slovami, že ten panslavistický kňaz hodí sa za kondáša (pastiera sviň) a nie biskupa, obraz hodili na horiace knihy.

V obci Ruskov-Regeteruszka slovenské knihy nemusia páliť žandári. Tam slovenské knihy zo školskej knižnice používajú maďarskí učители na zakladanie ohňa. (Například s. učiteľka Nagy Erzsébet.) Podobný prípad stal sa i v obci Ožďany pri Lučenci, kde bola spálená slovenská obecná knižnica za asistencie žandárstva na námestí obce. Stalo sa to niekoľko dní po pripojení obce k Maďarsku.

odpovedal, že Slovák. Potom zasa prišla patrola, vyviedla ma von pred školu a tam ma začali mlátiť kolbami, rukami i kopat' nohami, takže som klesol na zem. Bol som už tak dobitý, že som sa nemohol ani na nohy postaviť. Medzi bitím mi povedali, že ma bijú preto, že som urazil vojakov, ktorí sa bavili v hostinci u p. Antalíka tým, že sme provokatívne spievali slovensky... (Pozri doklad č. 25.) Opis lekárskeho vysvedčenia, vystaveného maďarským úradným lekárom dokazuje, aké následky môže mať v Maďarsku spievanie slovenských pesničiek...

ský hlas vernej Slovenky znel: „Naj tak špivajú, ako ľudze znajú...“ ale následky pocítila, lebo štátnu službu ako listárka hneď stratila. Podobne i starosta obce pre svoje slovenské povedomie stratil úrad. Pri vyšetovaní v Malej Ide bolo mi povedané, aby som dočkala týždeň, vezmú Prešov, Slovákov a ja, ako Prešovčanka budem patriť Maďarom. Smutnú spomienku mám i na odchod zo Šemše. Obec za odmenu, že som 3 mesiace vyučovala bezplatne, nám chcela pri odchode poskytnúť zadarmo povoz, ale nátlakom maďarských úradov bolo i toto zakázané.

ZÁKAZ KALENDÁROV SPOLKU SV. VOJTECHA

Príznačné je pre tendenciu nového režimu, že ani kalendár a knihy Spolku sv. Vojtecha neboli dovezené do Maďarska, takže členovia Spolku sv. Vojtecha nemohli dostať podielové knižky. Je to jedinečný prípad na svete, lebo náboženské a poučné publikácie tohto najväčšieho katolíckeho spolku Slovákov sa môžu volne kolportovať na celom svete. Nemusíme pripomínať, že z verejných peňazí na kultúrne ciele Slováci nedostávajú nič. Ako kurióznosť pripomíname, že za CSR sa na maďarské kultúrne ciele venovalo na mnohých miestach z verejných peňazí niekoľkonásobne viac ako teraz v Maďarsku. Napríklad v Nových Zámkoch mesto venovalo predtým priemerne každý rok 15-20 000 Ks na podporu maďarskej kultúry. V prvom maďarskom rozpočte je určené na tento cieľ 200 pengő...

MUČENIE PROF. KAROLA BOŠKA ZO ŠURIAN

Jedným zo zakladateľov slovenského gymnázia v Šuranoch bol i prof. Karol Boško. Zúčastnil sa s horlivosťou kultúrnej práce medzi tamojším ľudom. Pretože si dovolil v miestnom hostinci spievať po slovensky, vojenská stráž ho zatkla, hrozne ho na vojenskej strážnici zbili a pustili na slobodu.

...Vojenská patrola, nás už hľadala v hoteli. Zastavili sme sa a opýtali sa, čo chcú. Kolegu jednoducho zahnali, že môže odísť, že potrebujú iba mňa. Kolega sa vzdialil a vtedy bez akéhokoľvek vysvetľovania alebo opýtania, všetci traja sa do mňa pustili a začali ma biť. Viedli ma na ľudovú školu, kde bolo ubytované vojsko. Celou cestou ma bili, takže som bol celý krvavý a sotva som stál na nohách. Tam ma odovzdali strážni, ktorá mala dávať pozor na mňa, aby som rovno držal hlavu a keby mi klesla, mali ma vždy pichnúť bajonetom. Takto som tam sedel vyše hodiny a každý vojak, ktorý tam bol ubytovaný, mohol mi dať facku, len preto, že som na otázku, akej som národnosti,

VYHNANIE REHOENEJ UČITELKY EMÍLIE DURÁKOVEJ.

Emília Duráková, rehoľná učiteľka o svojom vypovedaní zo Šemše pri Košiciach zo dňa 7. decembra 1938 podáva nasledujúcu správu:

Školská stolica pod nátlakom správcu tamojšieho veľkostatku grófa Semseyho volila maďarský vyučovací jazyk na škole... Chudobní slovenskí občania museli prísť na maďarský vyučovací jazyk. Pripomíname, že zo 108 detí vedeli po maďarsky len 4 – 5. My, slovenské učiteľky, keďže sme maďarský jazyk nevedeli, pôsobiť sme tu nemohli. Preto boli veľact. provinciálnym predstavenstvom disponované na naše miesta maďarské učiteľské sily. Hneď sme dostali vypovedajúcu listinu, v ktorej sme boli obvinené, že sme búrili deti proti maďarskej vláde. Nebolo však nikoho, kto by bol mohol dokázať. Veď v škole sa učilo podľa nariadenia maďarských úradov 2 hodiny denne maďarčina a to sestrou, ktorá po maďarsky správne vedela. I k národnej oslave menín ríšskeho správcu Mikuláša Horthyho boli deti náležite pripravené. Na oslave prítomný budapeštiansky poverenec dal pochvalu na akadémiu. No, proti nám, slovenským učiteľkám, prejavil veľkú antipatiu a počínal si nevšímavo, ako keby nás v škole nebolo...

POMERY

V „OSLOBODENEJ“ ŠEMŠI

Mária Adamčíková, rehoľná učiteľka o svojom vypovedaní zo Šemše pri Košiciach zo dňa 7. decembra 1938:

Neprijemnosti boli i pre maďarskú zástavu v kostole. Bola totiž položená vo väze nad tabernákulom, kde býva vyložená prev. Sviatosť Oltárna. Sestra kostolníčka ju čiste z cirkevných dôvodov z tohto miesta, kde ani kvety sa nesmú položiť, odložila, z čoho bolo tiež vyšetovanie. Nátlak maďarizácie bol i v kostole tak veľký, že slovenský spev umlčali. Ľud sa však nedal a po maďarsky začaté litanie skončili sa po slovensky, lebo žen-

SPRÁVA

SR. M. KONŠTANTÍNY, BÝVALEJ I. PREDSTAVENEJ SESTIER SV. KRÍŽA V KRÁS- NEJ PRI KOŠICIACH,

O JEJ VYHNANÍ Z MAĎARSKA

...Istého dňa došli deti do školy a rozprávali sestričke, čo sa im na ceste prihodilo. I pýtali sa: „Milá sestrička, čo máme robiť? Pani poštárka tak na nás kričala, že sme sa zľakli. Povedali sme jej: Pochválen P. J. Kr. a ona hovorila, či nám nepovedali ešte v škole, že už nie takto máme pozdraviť, ale po maďarsky. Ako máme pozdravovať, keď nie tak, ako dosiaľ? Veď i p. poštárku sme dosiaľ tak pozdravovali a prečo teraz na nás kričala?“ Sestra mi povedala, že ako sa doma s rodičmi vyprávajú, nech tak pozdravujú, lebo to sa i Pánu Bohu páči... Na tretí deň 24. XI. 1938 odišiel p. podnotár Varga s listinou, v ktorej nám štyrom reh. učiteľkám dávajú výpoveď z územia, že sme nebezpečné maďarskému duchu. Príčinou bolo to, že učiteľky a zvlášť správkyňa zakazujú maďarský pozdrav a protivia sa tomu, aby sa v kostole spievala maďarská hymna. Preto aby sme do 25.XI. dobrovoľne opustili územie, ináč použijú ozbrojené vojsko, ktoré nás potom prinúti opustiť územie...

SPRÁVA SR.

M. AMABILIS HEDEROVEJ, T. Č. REHOENEJ UČITELKY. PRI R.-K. R. ŠK. V ŠIROKOM, O JEJ VYHNANÍ Z MAĎARSKA

Obviňovali ma, že som trestala deti, lebo po maďarsky pozdravujú, v čom vôbec niet pravdy. Vec má sa takto: Bolo to v prvý deň po evakuácii, keď mi prišli deti do školy s tým, že cestou do školy boli upozornené, aby sa už po maďarsky pozdravovali. Keďže deti boli rýdzo slovenské, spýtala som sa ich toto: „Deti, čo ste, Maďari alebo Slováci?“ Jednohlasne odpovedali: „Slováci.“ „Teda, ako sa máte pozdravovať?“ Odpoveď bola: „Po slovensky!“ Najväčší dôvod bol ten, že som bola vraj proti štátnej maďarskej hymne, čo tiež nie je pravda...

(Pokračovanie v budúcom čísle)